

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet zdravstvenih studija

**Privrženost i rezilijentnost
kao odrednice zdravlja
djece i mlađih adolescenata
sa stajališta geštalt psihoterapije**

Doktorska disertacija

Mentorica

Prof. dr. Gordana Buljan Flander

Kandidatkinja

Mr. sci. Mirela Badurina

- **Karakteristike suvremenog društva**
- **Najvulnerabilniji dio jednog društva, nerazvijeni mehanizmi adaptacije, ali i sa najvećim stvaralačkim kreativnim potencijalom, koji čini to da uvijek kažemo da su djeca i mladi budućnost svakog društva**
- **Fenomenološki posmatrano, adolescencija je posebno fragilno psihopatološkim dekompenzacijama ugroženo životno razdoblje.**

UVOD

- Period **redefinisanja i reorganizacije**, doslovno sabiranje iskustva djetinjstva i **radikalna reorganizacija psihološkog selfa** za putovanje koje predstoji...
- **Oko 50%** dugotrajnih mentalnih poremećaja počinje **prije 14. godine**,
 - oko **25% do 7 godine**, a **75% do 18 godine**.
- WHO / mentalni poremećaji će postati **jedan od pet najčešćih uzroka morbiditeta, mortaliteta i nesposobnosti do 2020 (2001)**

www.who.int/mental_health/en/

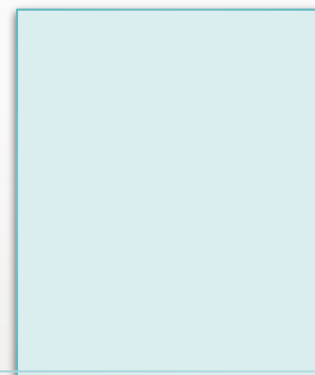
Prevalencija problema mentalnog zdravlja u djece-adolescenata

(Istraživanje na našem području (2012) na uzorku od 743
djece uzrasta od **10-15** godina)

29%

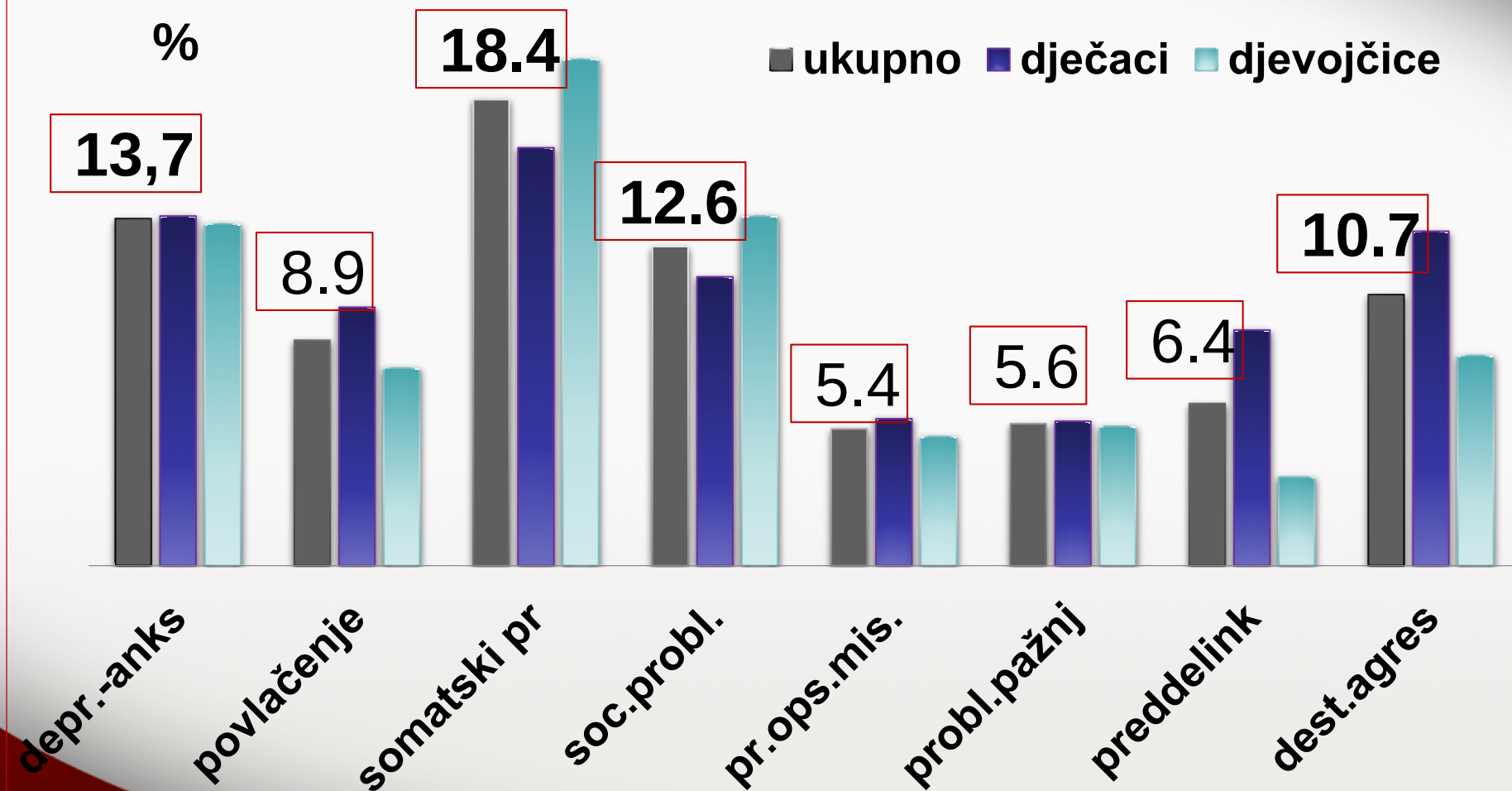
16.3%

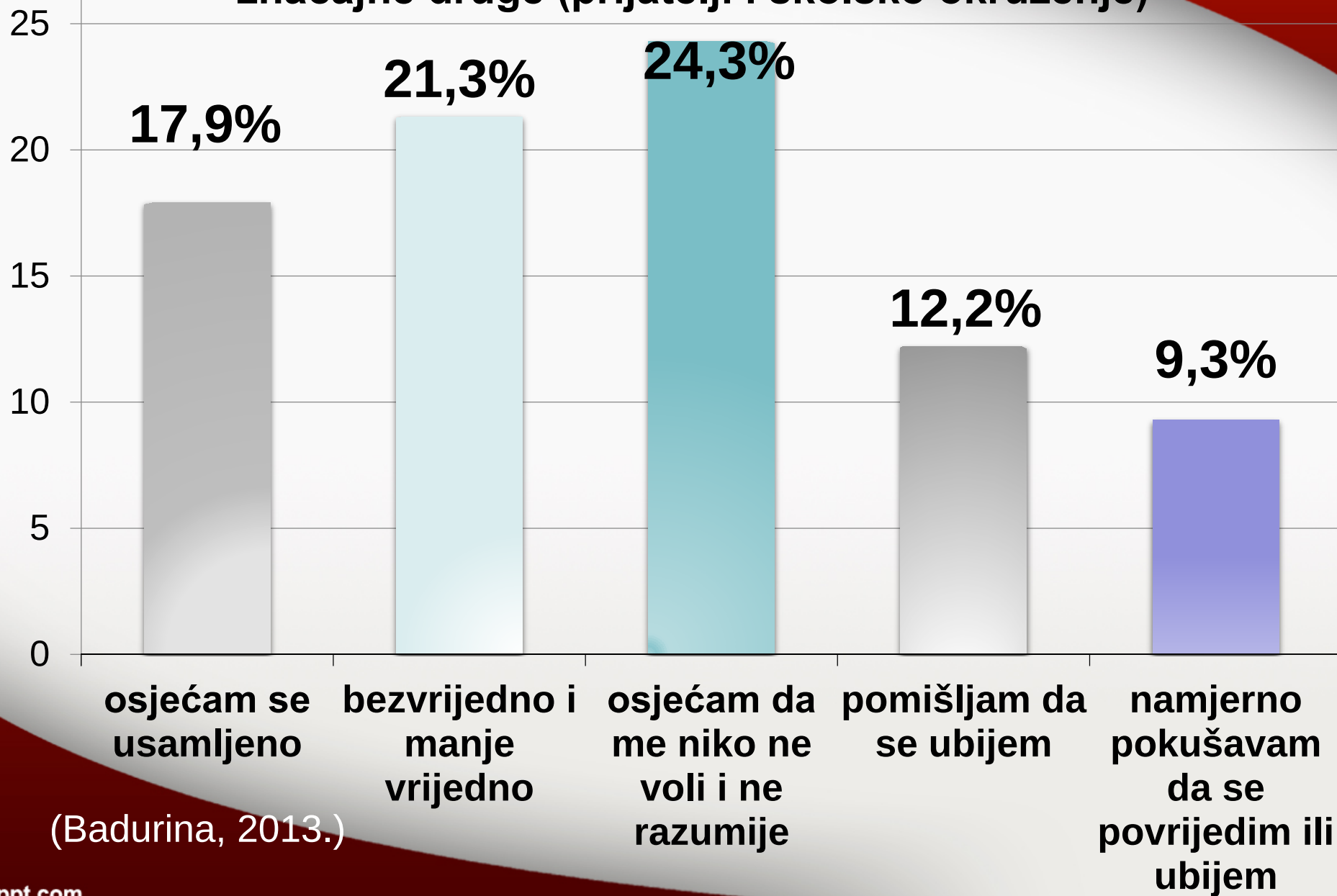
■ Internalizirani problemi

□ Eksternalizirani problemi

Prevalencija klinički značajnih problema mentalnog zdravlja u djece-adolescenata po supskalama u Kantonu Sarajevo

Osjećaj nepripadanja i odbačenosti u odnosu na obitelj i značajne druge (prijatelji i školsko okruženje)

Istraživačka pitanja

Šta stvara zdravlje?

Koje su **odrednice zdravlja** djece i adolescenata?

Koji su to **zaštitni faktori i zaštitni procesi** koji idu u smjeru zdravlja?

Prema Ottawa povelji,
promocija zdravlja je proces koji omogućava pojedincima i zajednicama da se **poveća kontrola nad odrednicama zdravlja** čime se **poboljšava zdravlje za život koji je aktivan i produktivan**

(WHO, 1986a, 1993; Ziglio i sur., 2000).

Privrženost i rezilijentnost

- **Privrženost** je snažna i trajna emocionalna veza pojedinca u odnosu na značajne druge osobe. Razvija se **tokom prve godine života** između djeteta i roditelja/skrbnika i **utječe na razvoj i funkcioniranje pojedinca tokom čitavog života i uglavnom ostaje stabilna.** (Bowlby, 1969)
- **Rezilijentnost** se definira kao **sposobnost** pojedinca da se **kreativno adaptira** (svjesno nalazi najbolji put do psiholških, socijalnih, kulturalnih i fizičkih resursa) tako da **održa svoje zdravlje** u trenucima **izloženosti** značajnim **nedaćama.** (Ungar, 2012)

Dobro zdravlje

- Istraživanja govore da je **osjećaj koherentnosti povezan sa dobrim zdravljem, osobito mentalnim i posmatra se kao jedan od najmoćnijih principa rezilijentnosti.**
- **Da li se rezilijentnost, koja se definirana kao dinamički proces kreativnog prilagođavanja u visoko stresnim okolnostima koja vodi zdravlju, nameće kao kompetencija neophodna za život u XXI stoljeću?**

Humanističke
teorije razvoja
ličnosti

Salutogeneza
Patogeneza

Neuroznanost

Privrženost

Rezilijentnost

Zdravlje
Kvaliteta
života

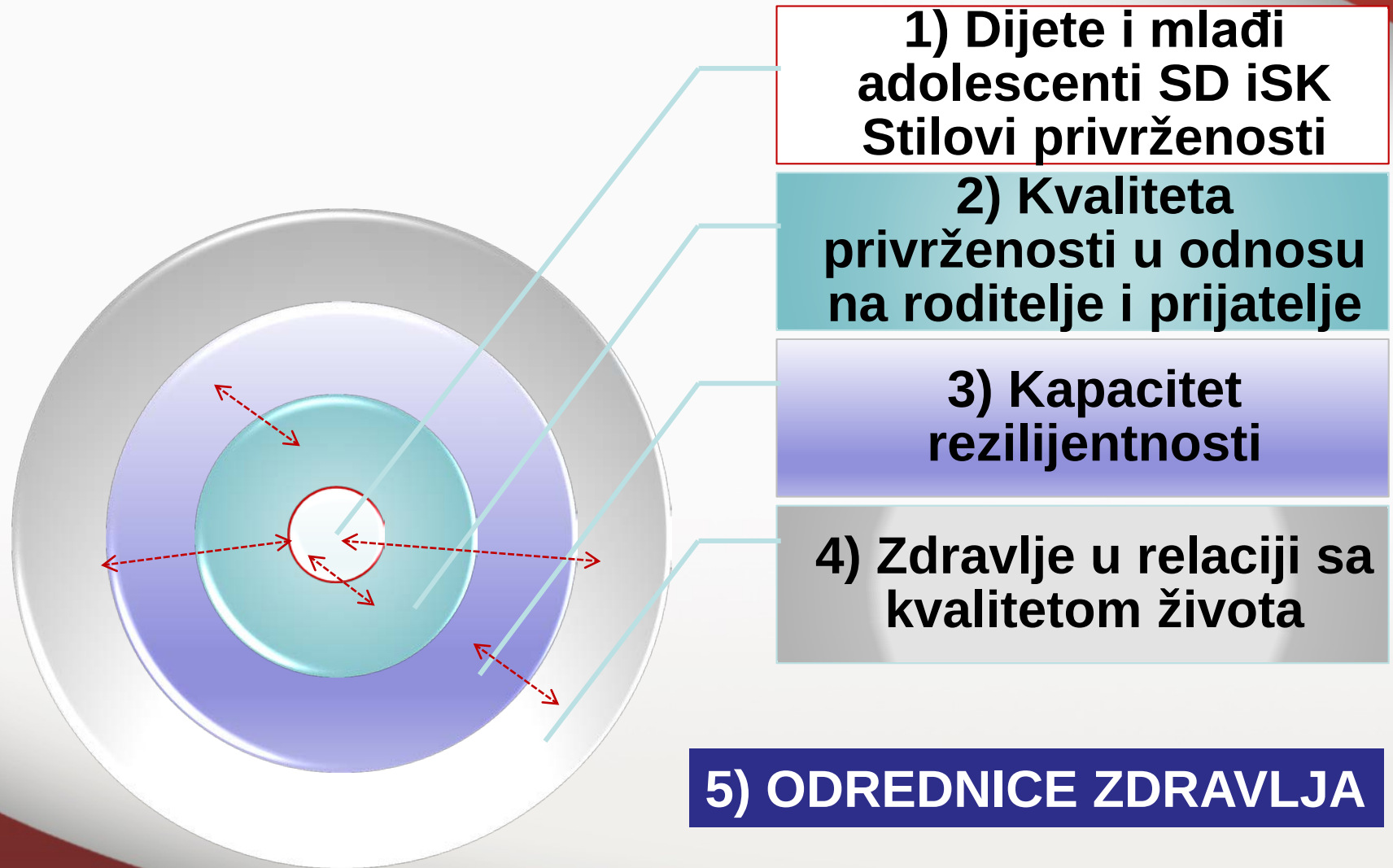
Teorija GT

Holističkog,
egzistencijalističkog i
fenomenološkog gledišta
•Prces uspostavljanja
Zdravog/disfunkcionalnog
kontakta

polazi

Deklaracija i konvencija o pravima djeteta

Teorija polja - stajalište GT

6) Odrednice zdravog/disfunkcionalnog ciklus kontakta

- 1) Ispitati stilove privrženosti sudionika** (sigurni stil privrženosti; nesigurno-izbjegavajući stil privrženosti, nesigurno-anksiozni stil privrženosti, nesigurno-dezorjentirani stil privrženosti) **i razlike u odnosu na sociodemografske karakteristike** (dob; spol; struktura raseljenosti; strukturalne karakteristike obitelji) **i prikazati kroz Interaktivni ciklus kontakta.**

2) Ispitati kvalitetu privrženosti u odnosu na roditelje i vršnjake
sa sociodemografskim karaktarestikama
i specifičnim karakteristikama (akademski uspjeh, vladanje u školi, broj prijatelja, hobi - aktivnim-ples, gluma, sviranje, crtanje i pasivnim - kompjuter, društvene mreže, Aktivno (ne)bavljenje sportom

3) Ispitati ukupni kapacitet rezilijentnosti i dimenzije rezilijentnosti,
te razlike u odnosu na sociodemografske i **specifične karaktarestike u odnosu na kvalitetu privrženosti roditeljima i vršnjacima.**

4) Ispitati zdravlje u relaciji sa kvalitetom života i dimenzije zdravlja

(tjelesno zdravlje, psihološko zdravlje, autonomiju, obiteljsko okruženje, vršnjačka podrška, školsko okruženje, neugodne emocije, samopoimanje, vršnjačko nasilje, finansijski resursi), **te njihove razlike u odnosu na sociodemografske i specifične karakteristike, kvalitetu privrženosti i rezilijentnost.**

5) Ispitati prediktore zdravlja u relaciji sa kvalitetom života djece i mlađih adolescenata.

6) Ispitati prediktore zdravog-funkcionalnog i disfunkcionalnog ciklusa kontakta.

H1

U skladu sa rezultatima dosadašnjih istraživanja **očekujemo da će se u našem uzorku potvrditi postojanje četiri stila privrženosti i da će njihova distribucija biti slična distribucijama u drugim istraživanjima.** Očekuju se značajne razlike između stilova privrženosti u odnosu na sociodemografske karakteristike i specifične karakteristike sudionika. Na koncu **očekujemo**, u odnosu na dosadašnja teorijska i istraživačka saznanja, **različitu raspodjelu stilova privrženosti u odnosu na Interaktivni ciklus kontakta.**

H2

Očekuju se značajne razlike između specifičnih aspektata kvalitete privrženosti u odnosu na roditelje i vršnjake sa sociodemografskim i specifičnim karakteristikama.

Na temelju rezultata istraživanja može se **pretpostaviti da će djeca sa sigurnim stilom privrženosti** ujedno imati i veću **kvalitetu privrženosti roditeljima** od djece sa nesigurnim stilovima privrženosti.

Očekuje se da će obrasci odnosa biti jednaki kod dječaka i djevojčica, odnosno da spol neće moderirati odnos stilova i obilježja kvalitete privrženosti, te da će se uočiti značajna funkcija sigurne privrženosti prema vršnjacima.

H3

Očekuju se **značajne razlike između aspekata rezilijentnosti i ukupnog kapaciteta rezilijentnosti sa sociodemografskim i specifičnim karakteristikama.**

U skladu sa rezultatima istraživanja očekuje se **značajna statistička korelacija između dimenzija rezilijentnosti, te pojedinih aspekata kvalitete privrženosti.**

H4

Očekuju se **značajne razlike između zdravlja djece u relaciji sa kvalitetom života i specifičnih dimenzija zdravlja u odnosu na sociodemografske i specifične karakteristike. Očekuje se da će se uočiti značajna korelacija pojedinih stilova i aspekta kvalitete privrženosti i kapacitela rezilijentnosti sa zdravljem.**

H5

Na osnovu rezultata istraživanja, **očekuje se značajan doprinos prediktora zdravlja djece i mlađih adolescenata u relaciji sa kvalitetom života.**

H6

Očekuje se **značajan doprinos prediktora zdravog-funkcionalnog /disfunkcionalnog ciklus kontakta.**

- Tip istraživanja: retrospektivno-prospektivno istraživanje
 - Istraživanje je obuhvatilo **1427 sudionika**
 - Kvalitativno** istraživanje - kroz fokus grupe:
 - **63 roditelja/staratelja i nastavnika oba spola i**
 - **193 djece i mlađih adolescenata,**
 - **8 anketnih intervjua sa menadžmentom škole.**
- **Kvantitativno** istraživanje je obuhvatilo populaciju:
 - **1163 učenika/ca** od V-IX razreda (**10 do 15 godina**)
 - **13 Osnovnih škola** u Kantonu Sarajevo
 - **65 odjeljenja, 45 minuta**

Mjerni instrumenti

Procesi adaptacija skala

Upitnik rezilijentnosti CYRM-28 - uključio je:

- dvosmjerno prevođenje
- kliničku raspravu,
- testiranje prefinalne verzije na maloj skupini ciljne populacije
- kognitivno ispitivanje

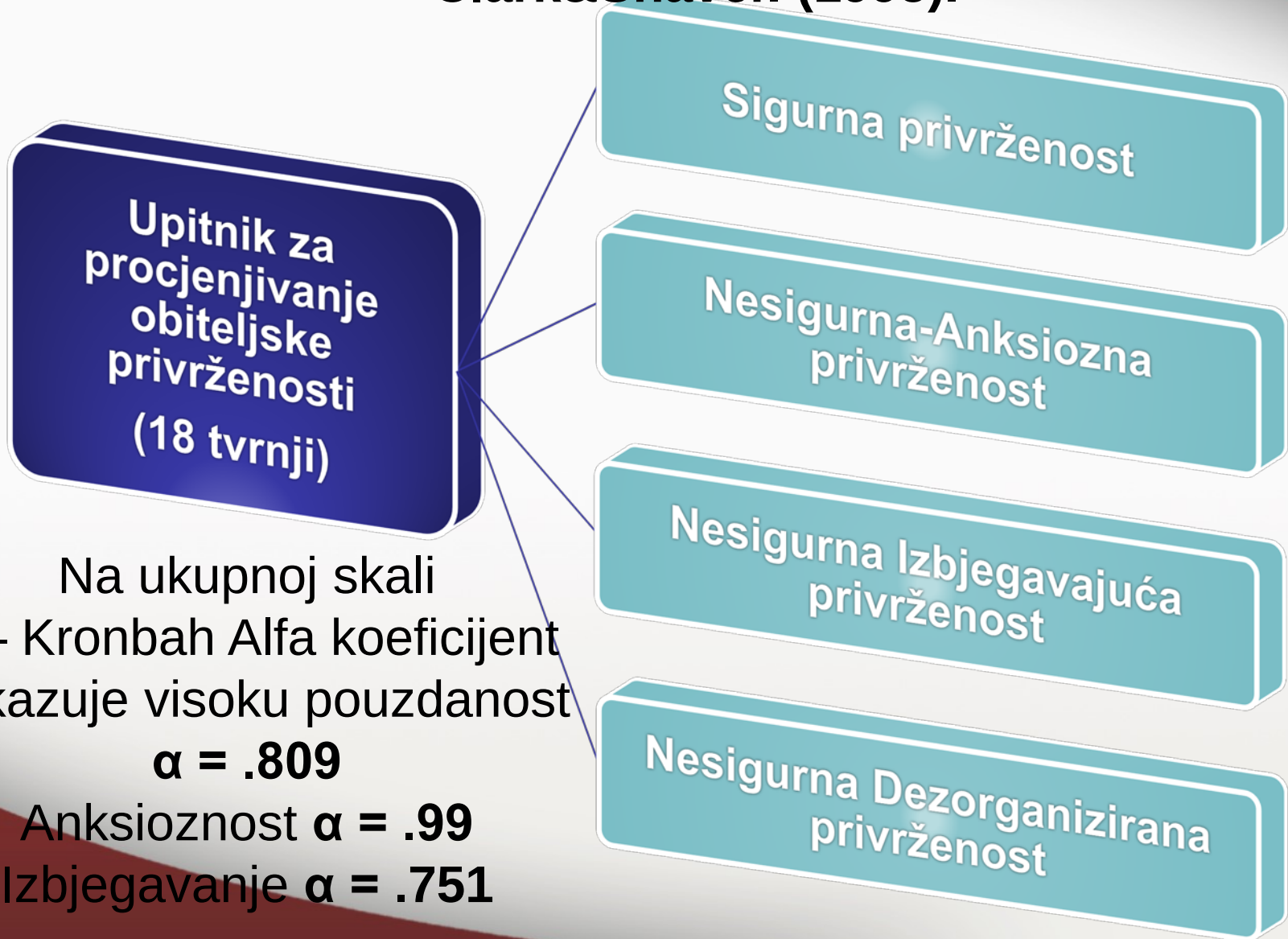
Adaptiranje ostalih upitnika/skala (ECR, IPPA-R, KIDSCREEN-52) uključili su:

- kliničku raspravu,
- testiranje prefinalne verzije na maloj skupini ciljne populacije i
- kognitivno ispitivanje

Dobivene su saglasnosti od autora

Upitnik za procjenu obiteljske privrženosti, ispituje stilove privrženosti - Expiriens in close Relation (ECT) Brennan, Clark&Shaver. (1995).

Na ukupnoj skali
 α – Kronbah Alfa koeficijent
pokazuje visoku pouzdanost

$\alpha = .809$

Anksioznost $\alpha = .99$

Izbjegavanje $\alpha = .751$

Upitnik za procjenu kvalitete privrženosti IPPA – R (Armsden and Greenberg, 1987., revidirana verzija B.Vukčević, 2010)

Na ukupnoj skali
 α – Kronbah Alfa
koeficijent
pouzdanosti
 $\alpha = .815$

Skala procjene rezilijentnosti - Child and Youth Resilience Measure (CYRM-28), M. Ungar & Leibenberg. (2009)

KFA Trofaktorskom strukturom objašnjava se **46,41% varijance**

Na ukupnoj skali koeficijent pouzdanosti $\alpha = .893$

Potvrđena adekvatnost uzorka

Upitnik procjene zdravlja u relaciji sa kvalitetom života- Health related Quality of Life in Children and Adolescents (KIDSCREEN 52)

(Kidscreen Group Europe, 2006.),

α – Kronbah Alfa
koeficijent
pouzdanosti
 $\alpha = .852$

Upitnik procjene zdravlja u
relaciji sa kvalitetom života

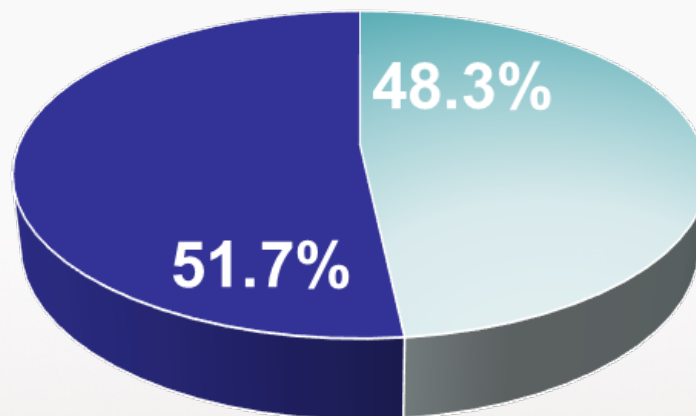
5

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Sudionici istraživanja

Opće sociodemografske karakteristike (spol, dob)

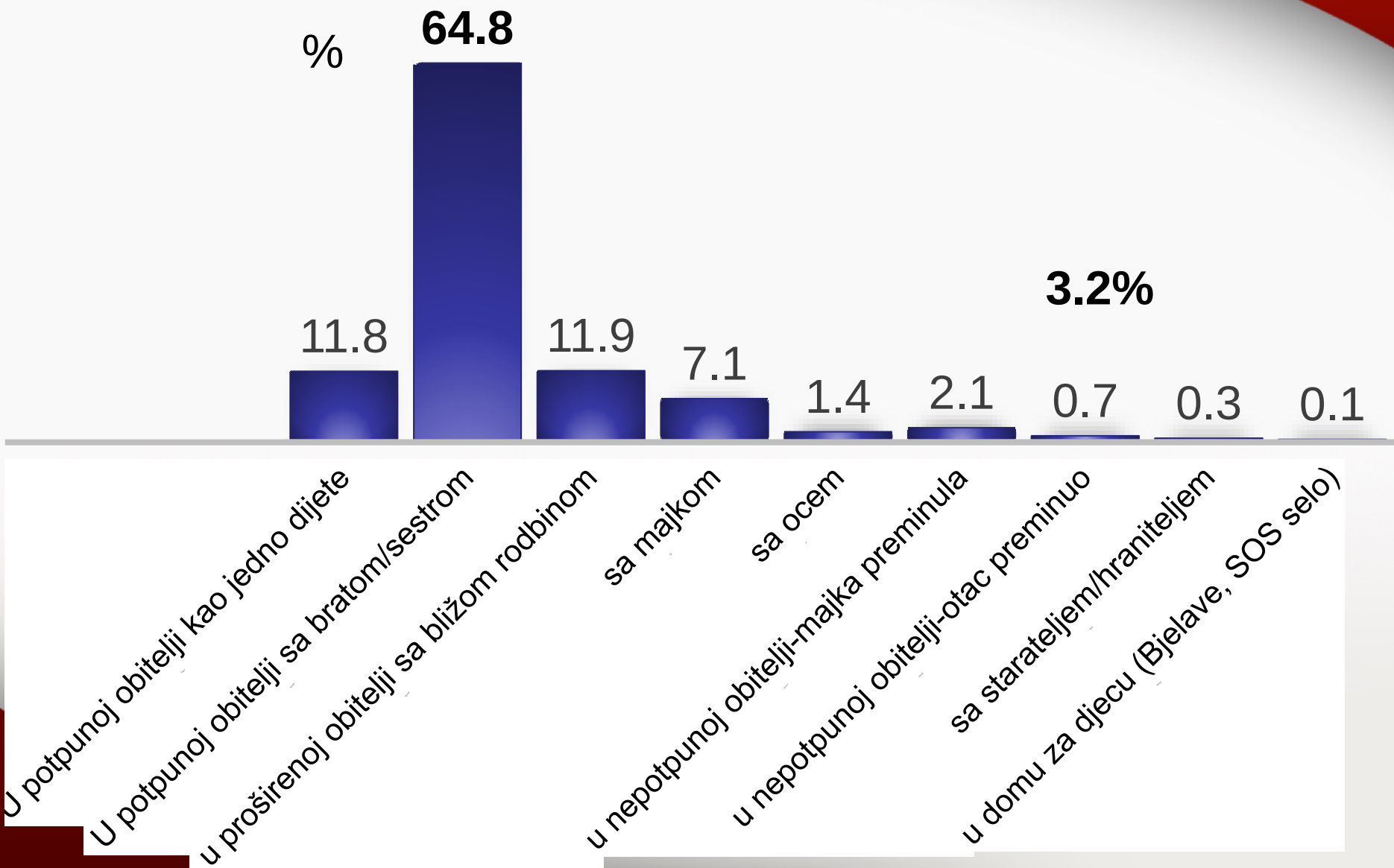
Zastupljenost prema spolu

■ Djevojčice ■ Dječaci

➤ 10 – 15 godina, M 12,64

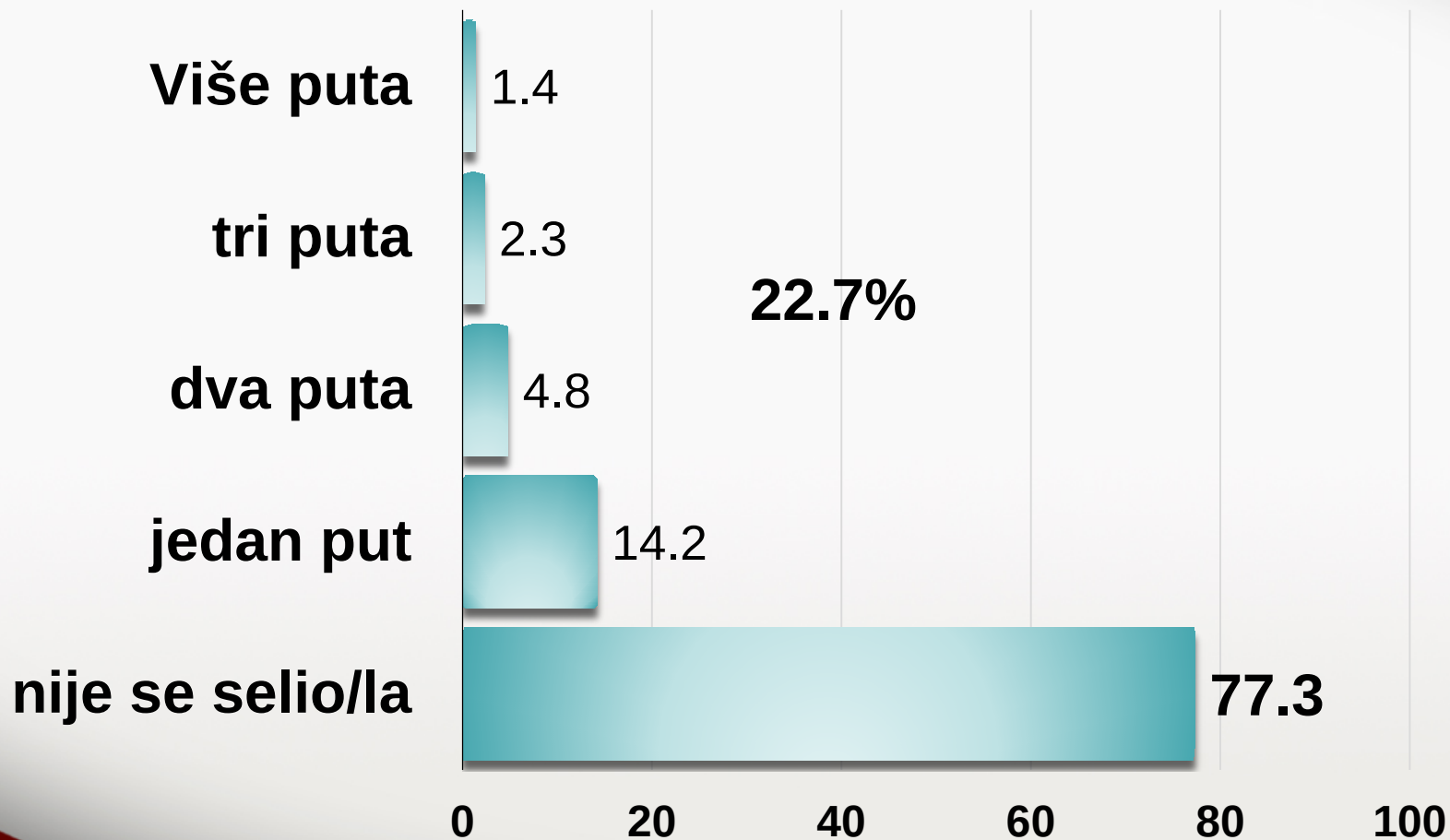
Strukturalne karakteristike obitelji

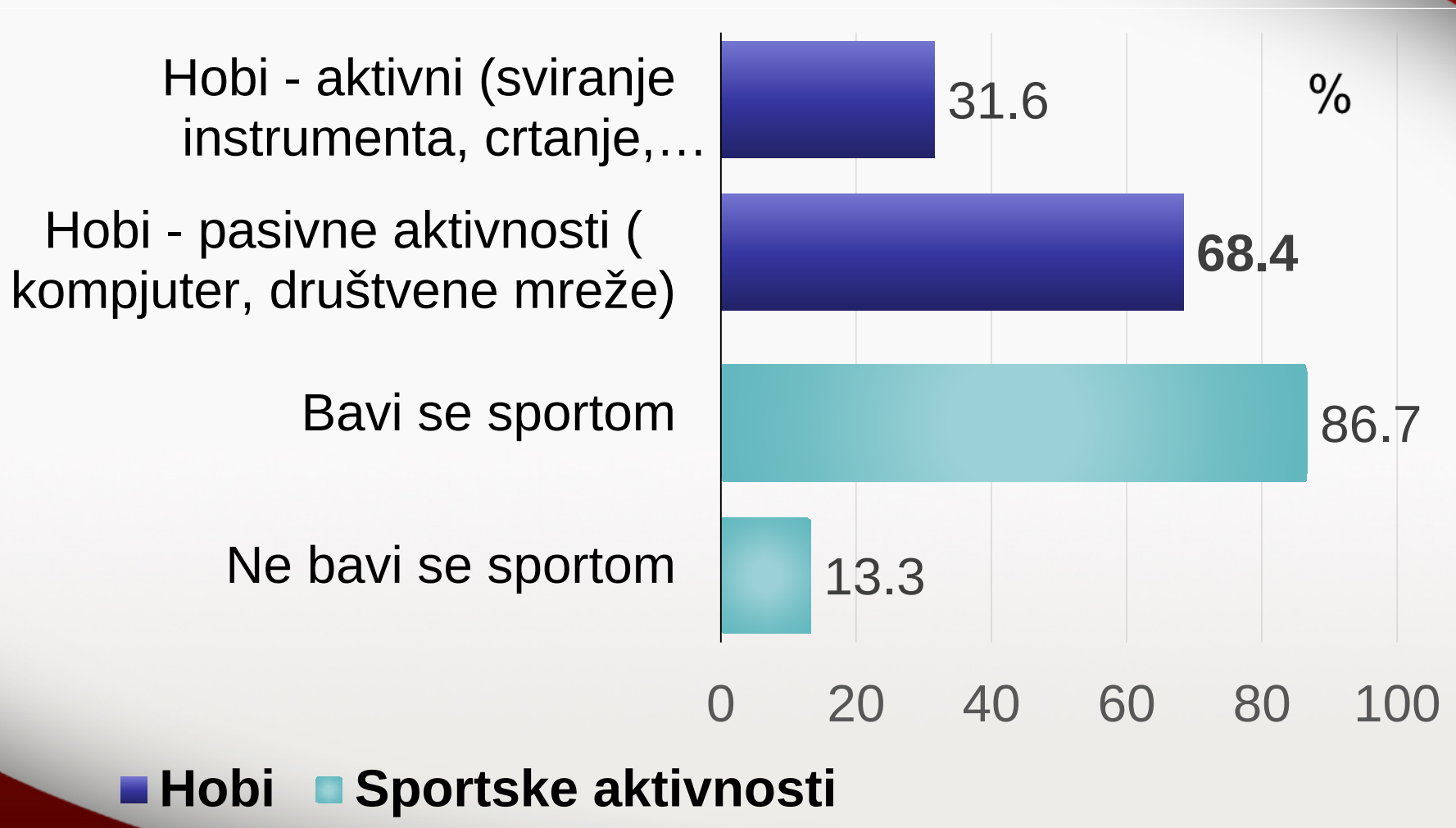

Struktura raseljenosti u posljednjih pet godina

%

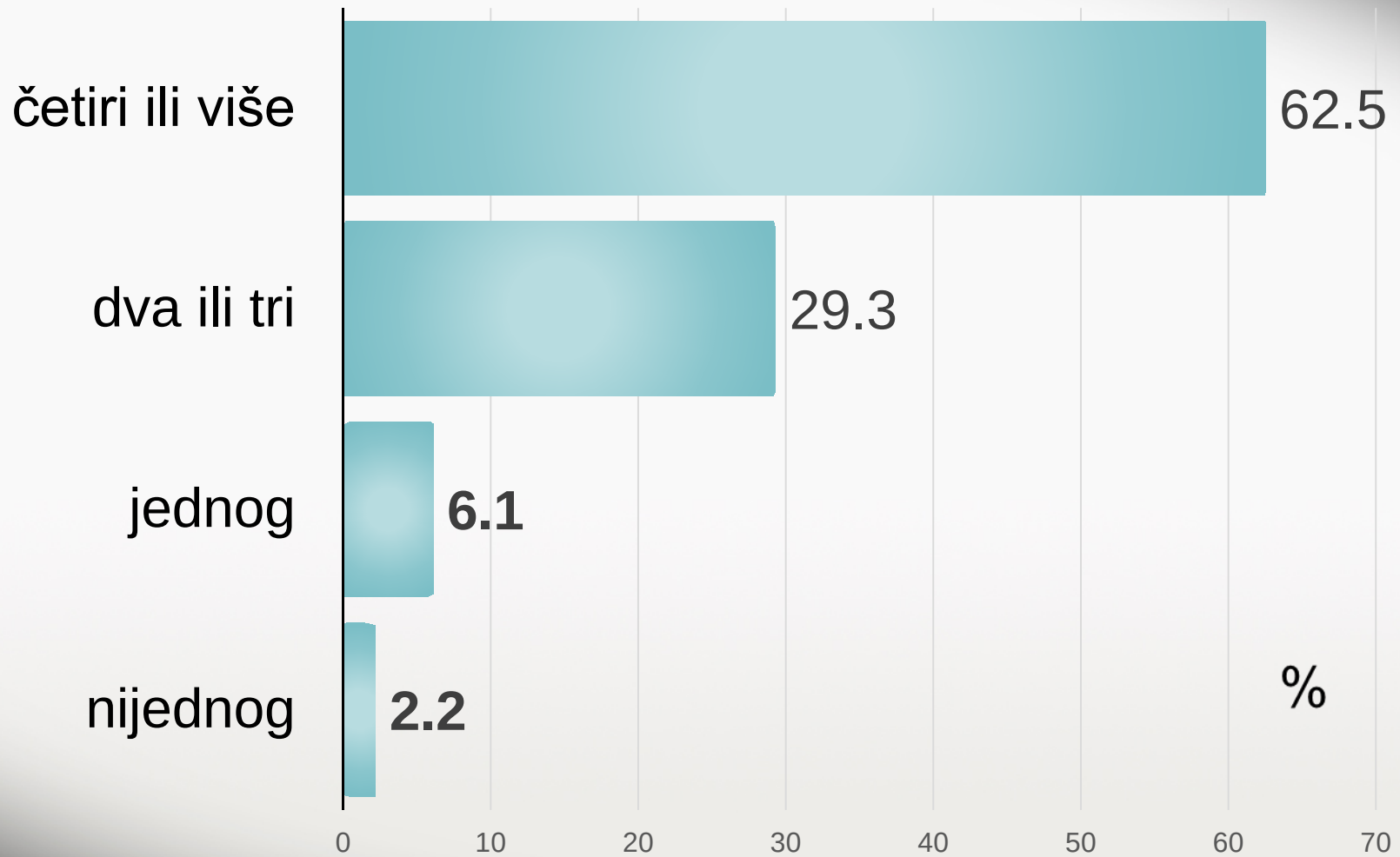

Specifične karakteristike sudionika

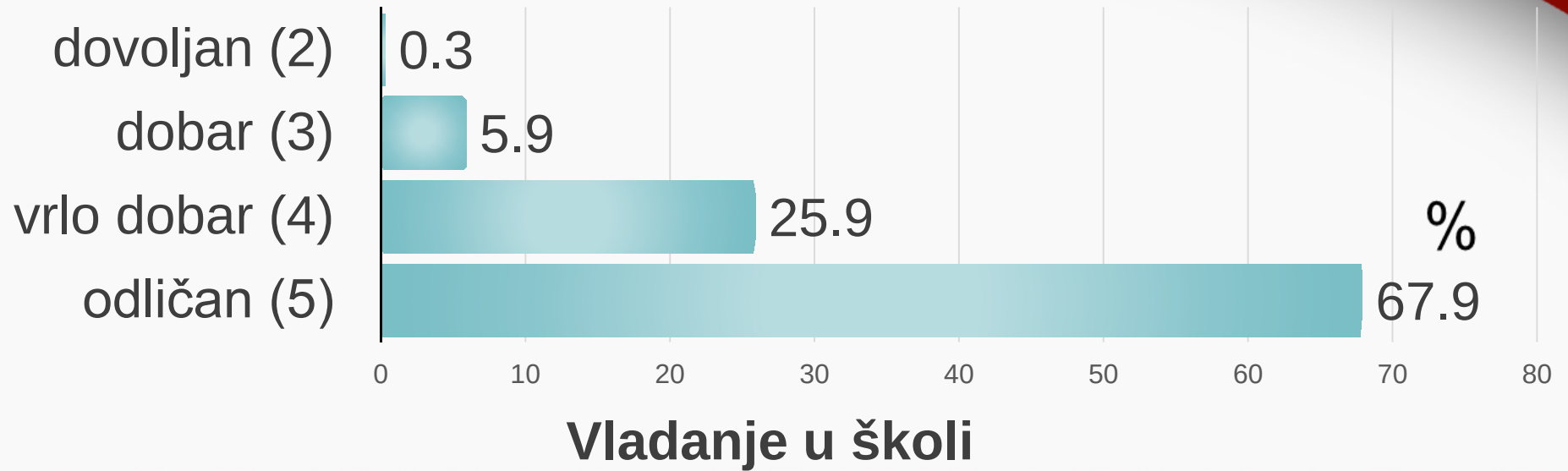
Broj bliskih prijatelja

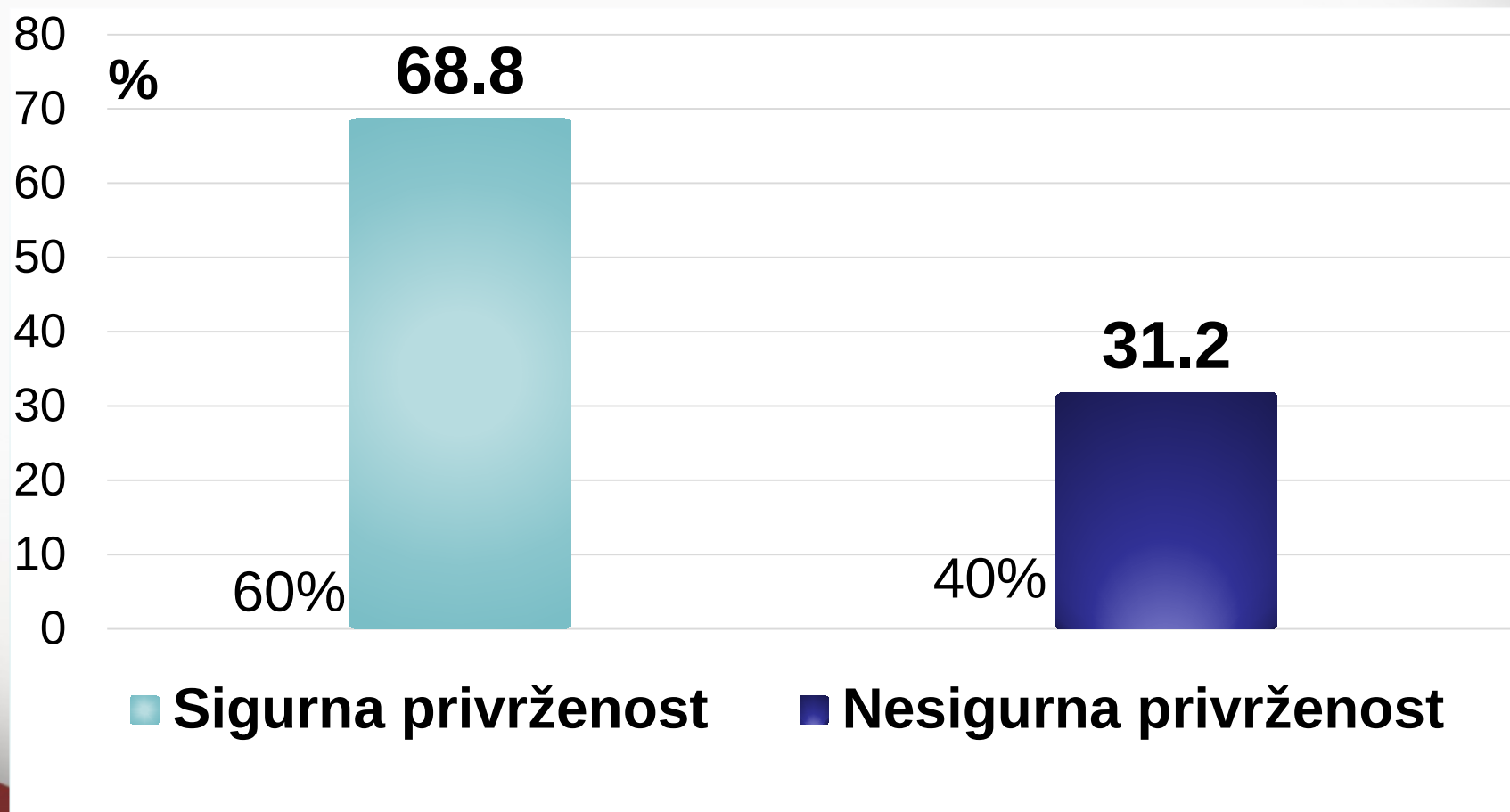

Pokazatelji školskog funkcioniranja

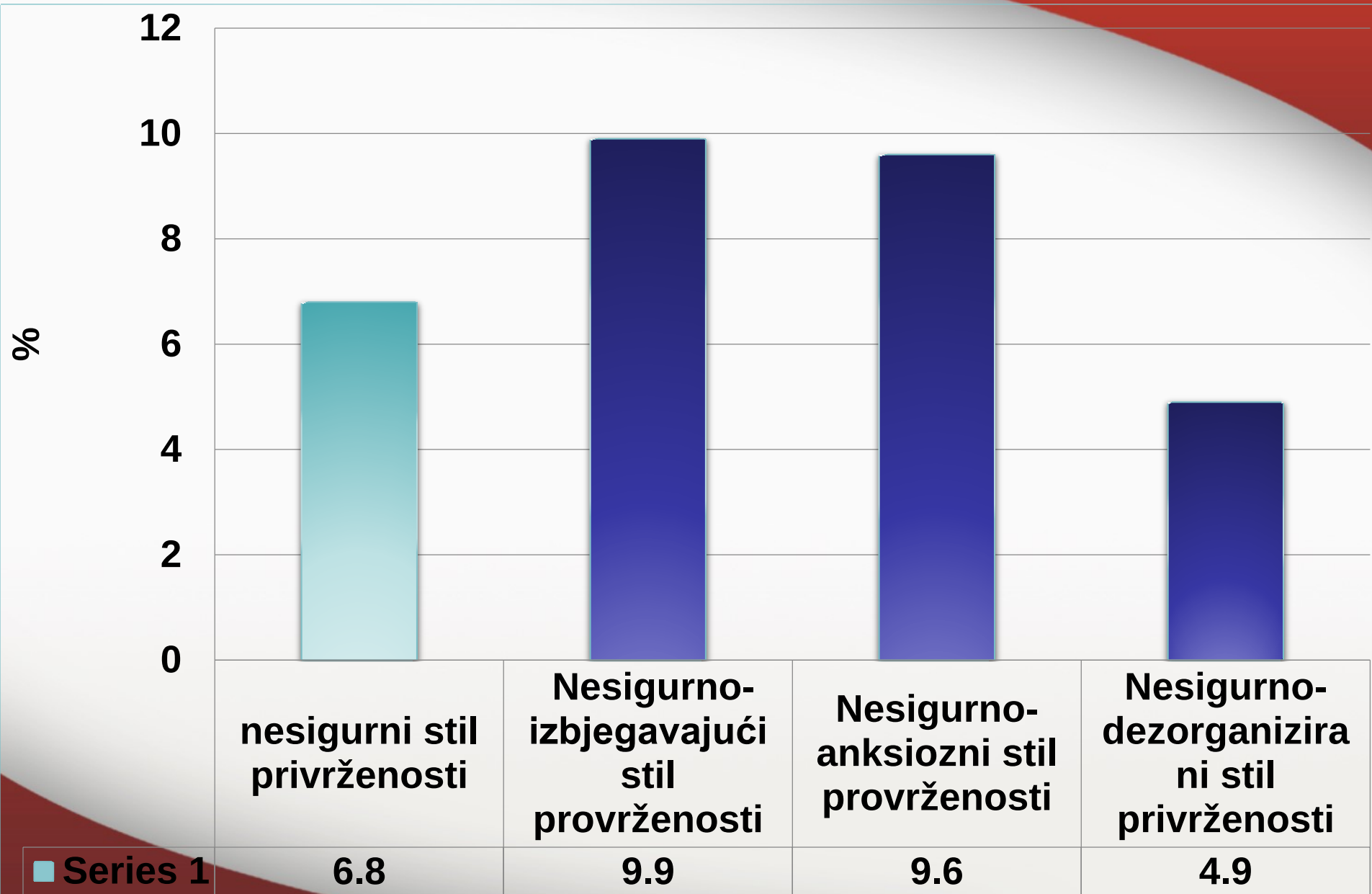
Akademski uspjeh

1) Distribucija stilova privrženosti kod djece i mlađih adolescenata

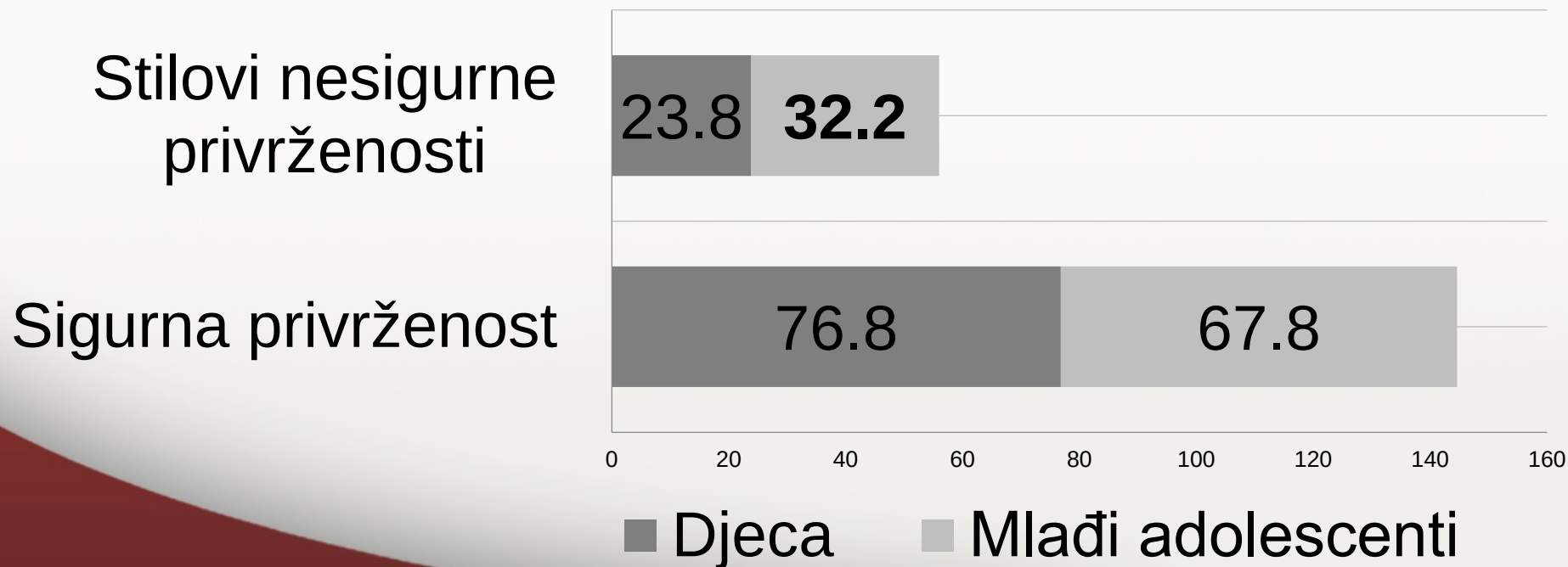
77%, McBride i Lindsey, 2010.

■ Series 1

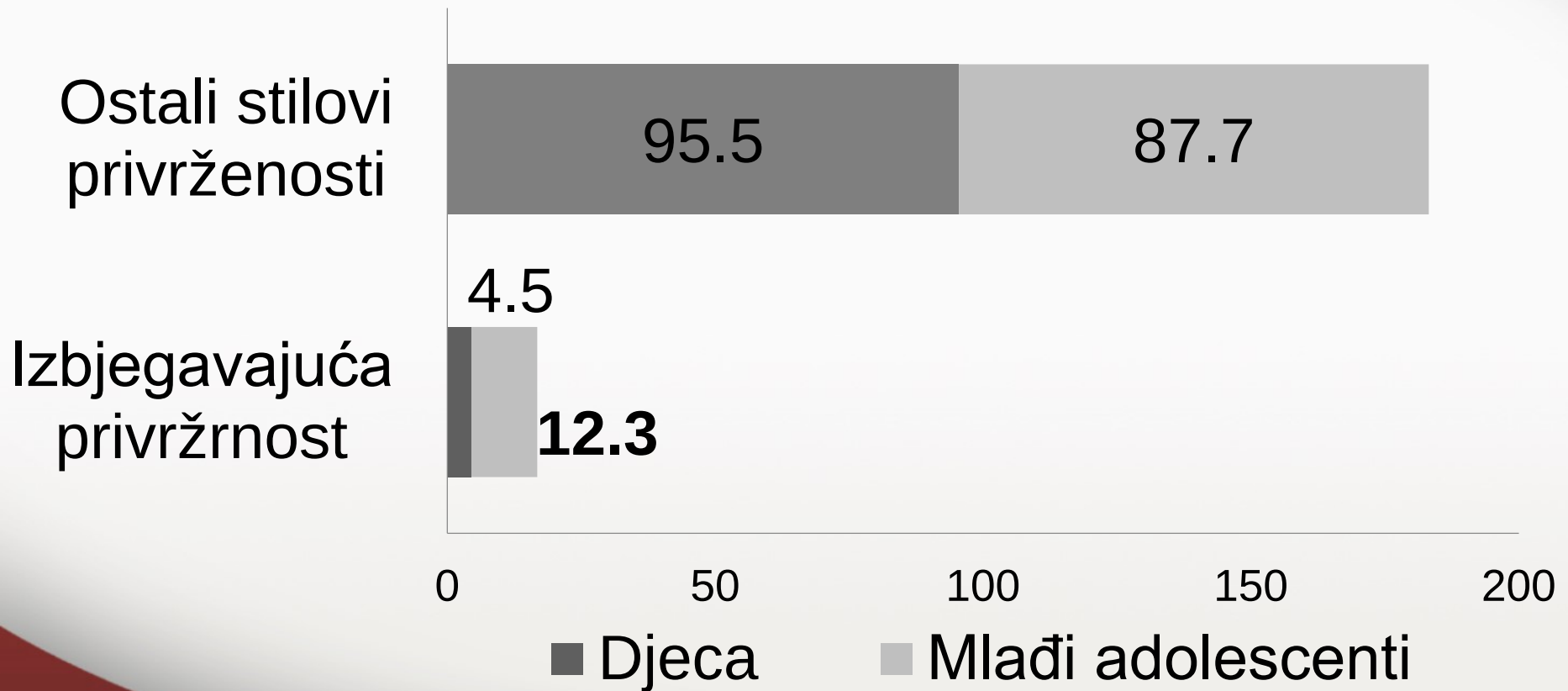
Povezanost stilova privrženosti sa i sociodemografskim varijablama

- Uočava se **podjednaka zastupljenost** sigurne privrženosti u odnosu **na dob** ($\chi^2 = 1.331$, $df=1$, $p>0.05$) i
- dok se u odnosu **na dob** uočava **signifikantna razlika** između varijabla privrženosti $\chi^2 = 9.603$, $df=1$, $p<0.05$

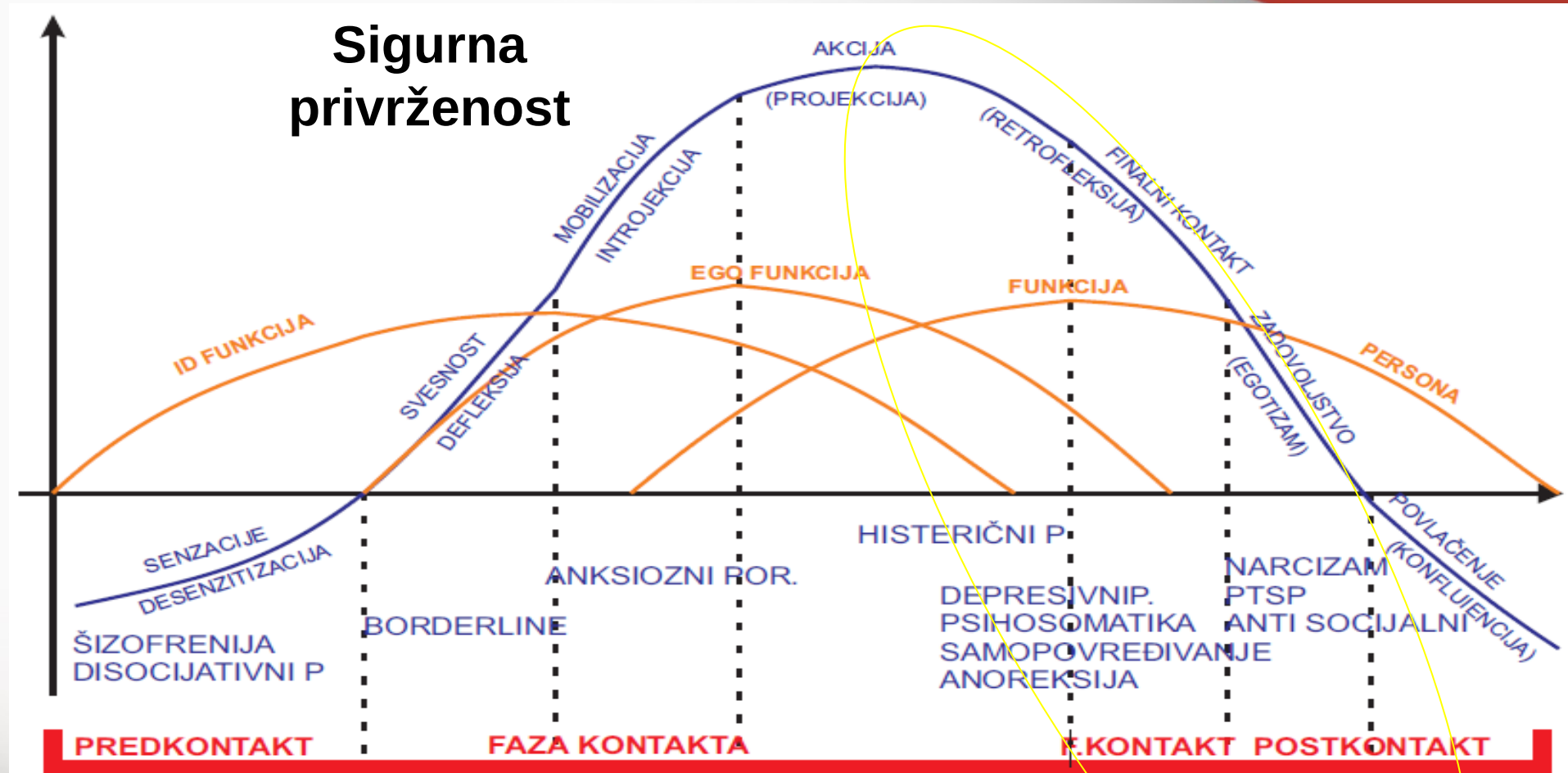

- uočava signifikantna korelacija varijabli i **izbjegavajuće privrženosti** $\chi^2 = 21.177$, $df=1$, $p=0.00$ u odnosu na ostale stilove privrženosti i dobi

Interaktivni ciklus kontakta

**Sigurna
privrženost**

INTERNALIZIRANI POREMEĆAJI

EKSTERNALIZIRANI POREMEĆAJI

**Dezorganizirana
privrženost**

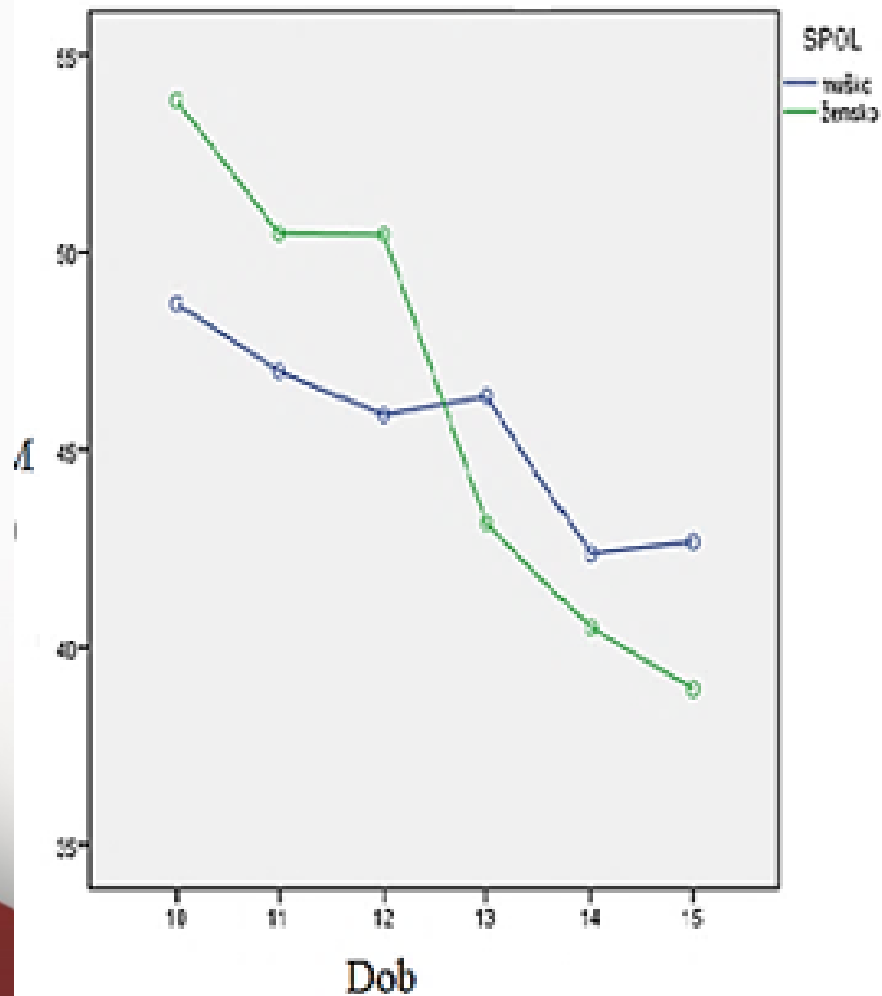
**Anksiozna
privrženost**

**Izbjegavajuća
privrženost**

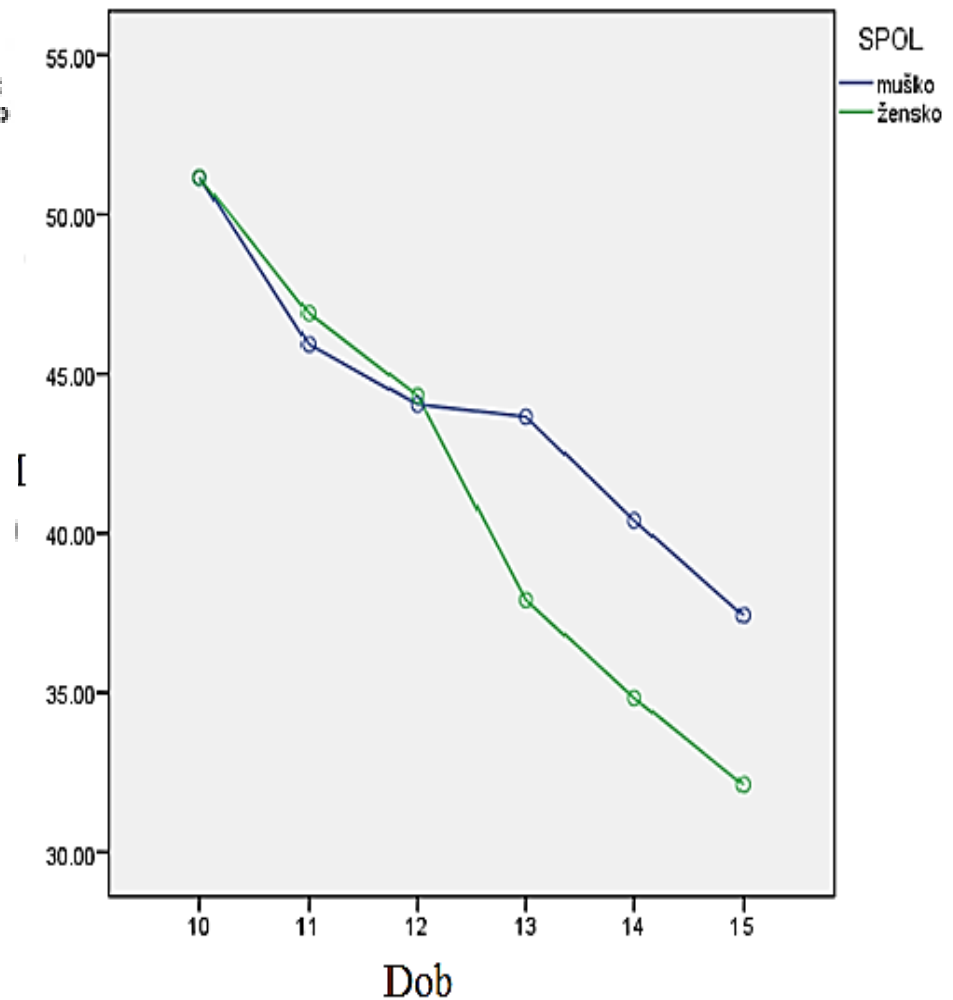
2) Analiza kvalitete privrženosti roditeljima

sigurna-majka

sigurna-otac

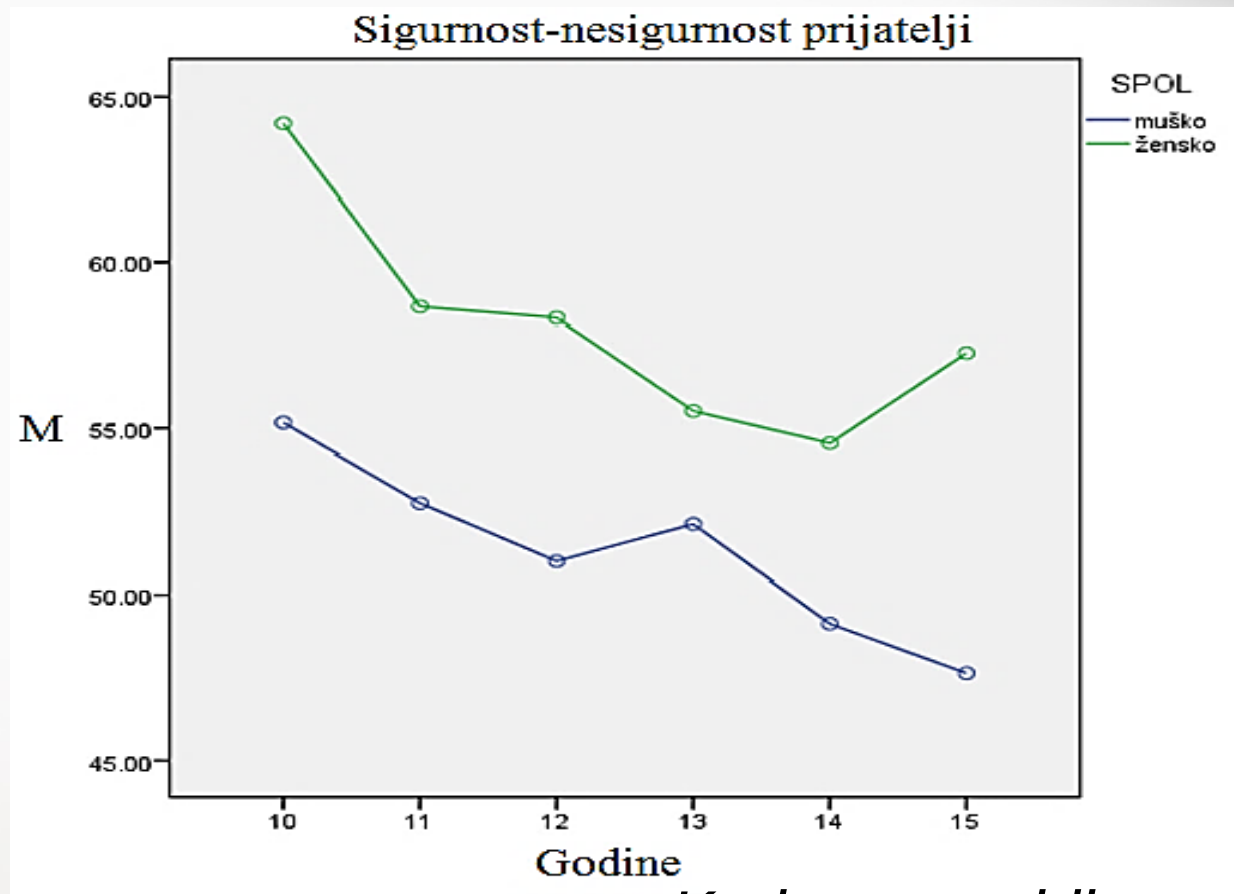

dob $F(5,1129)=11.983$, $p=.000$

Dob i spol $p=.000$

Analiza kvalitete privrženosti prijateljima

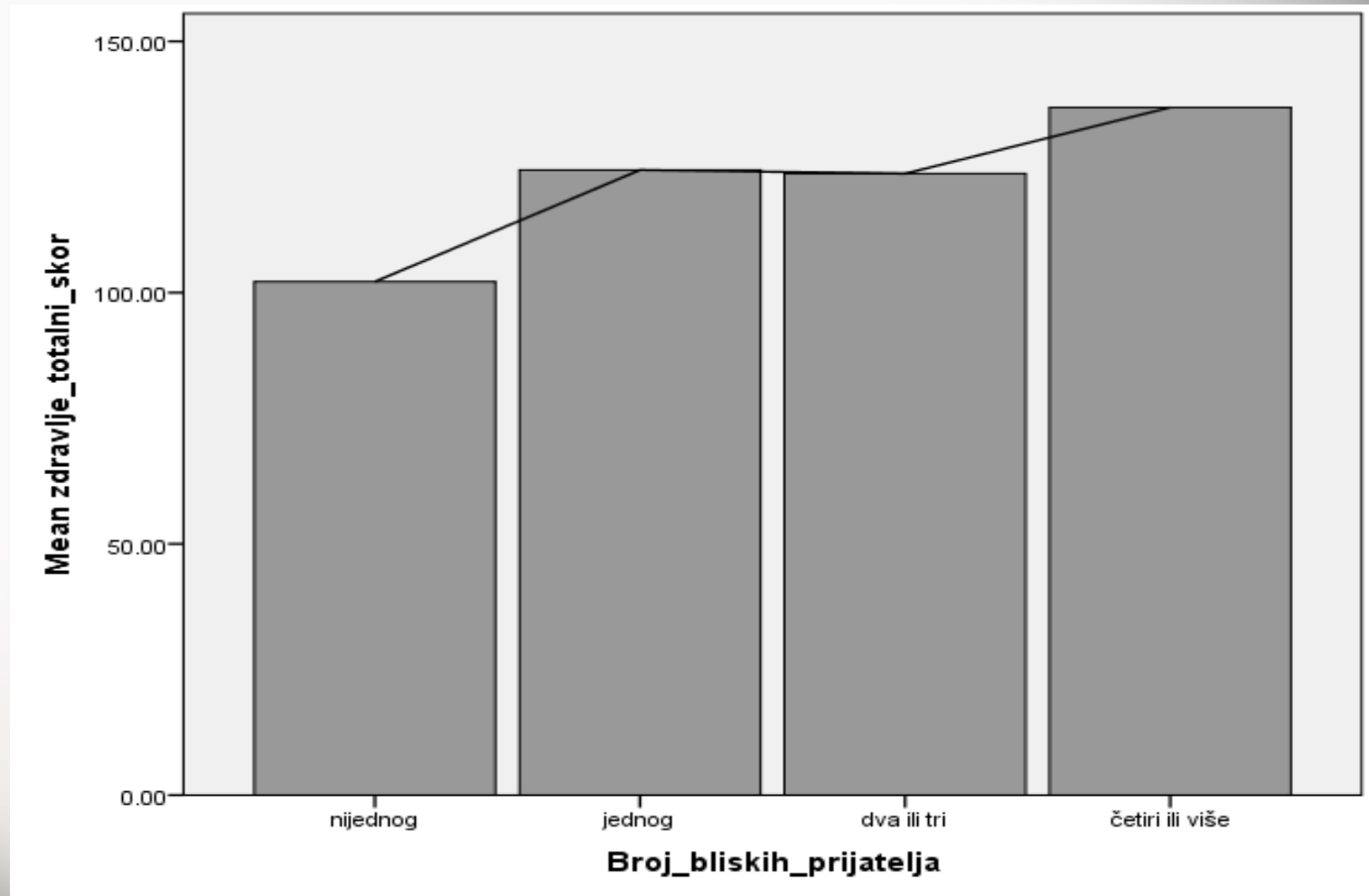

spol $F(1, 1101)=32.173, p=.000$
Dob $F(5, 1101)=2.885, p=.014,$

„Kada sam bila odbačena od strane svojih prijatelja, htjela sam jednostavno... umrijeti. Ali opet dođe neki prijatelj zbog kojeg je vrijedno živjeti“ Ž13

Korelacija varijable-broj prijatelja u odnosu na zdravlje

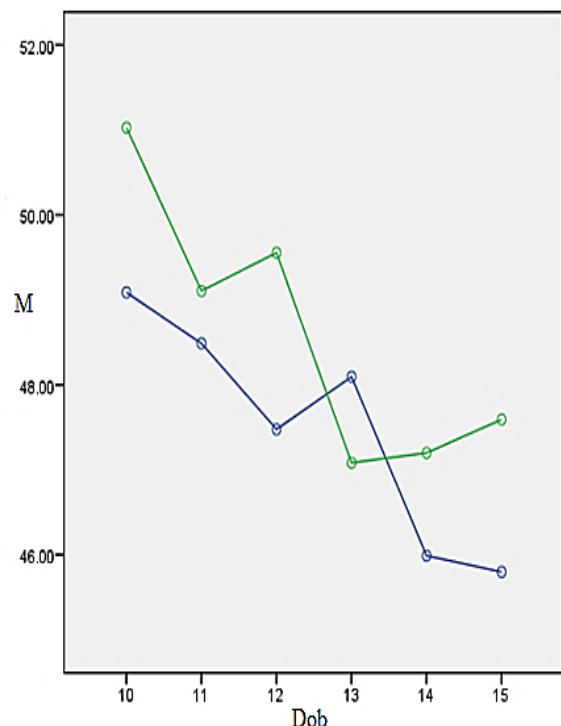

Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).**

varijabla zdravlje u odnosu na broj prijatelja **.293**** ($p < 0.01$)

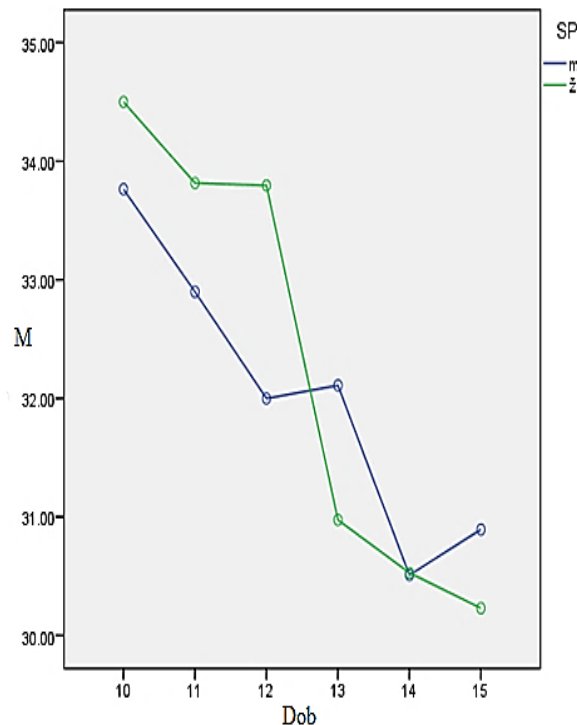
3) Analiza rezilijentnosti kod djece i mlađih adolescenata

individualna

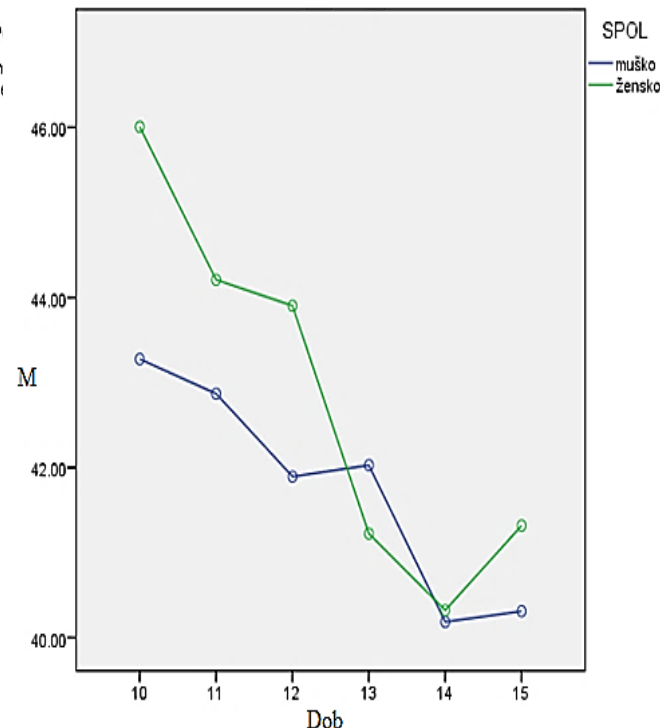
- **privrženost vršnjacima**
.556 **. $p < 0.01$,
550 **. $p < 0.01$

relacijska

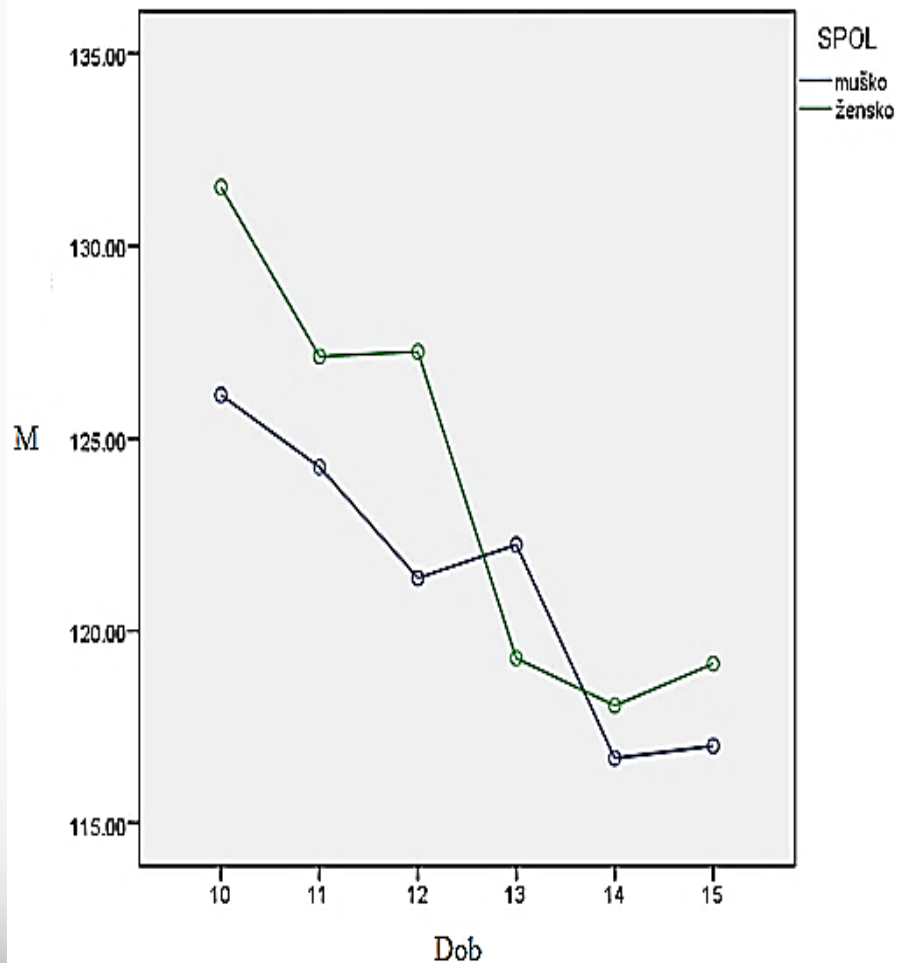
- **privrženost roditeljima** (.630
**. $p < 0.01$, .567 **. $p < 0.01$ i .533 **. $p < 0.01$).

kontekstualna

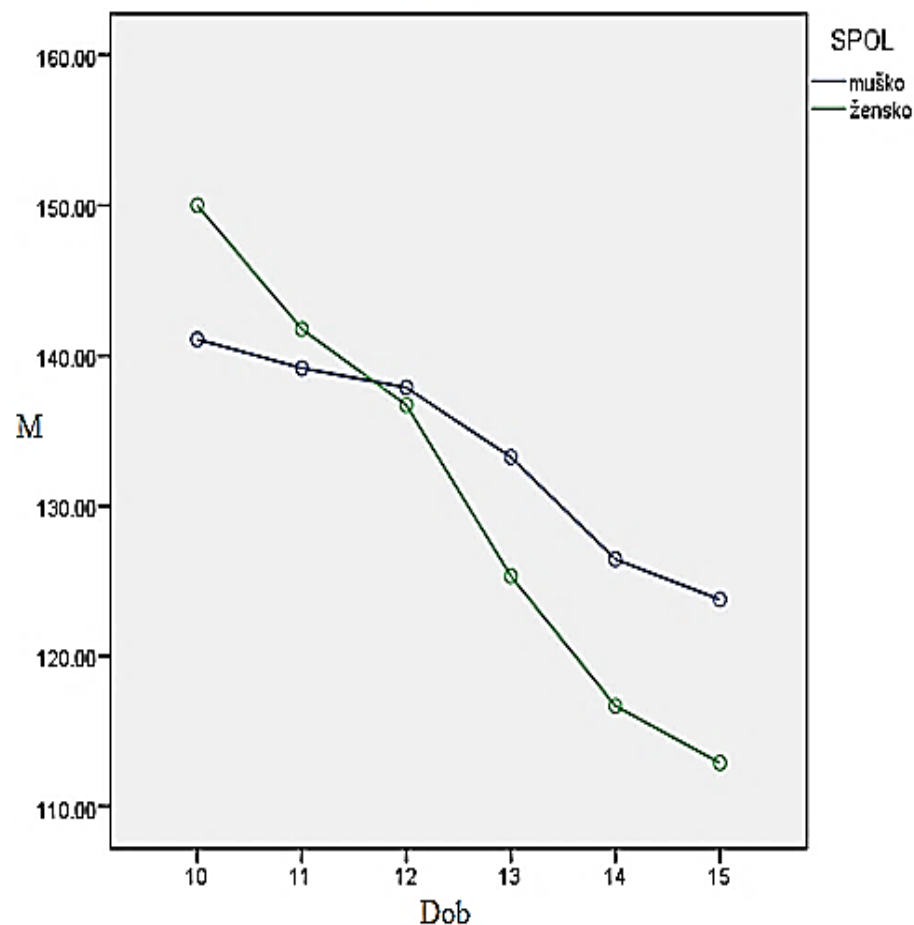

- **komunikacija sa roditeljima** (.445 **. $p < 0.0$, 425 **. $p < 0.0$,
komunikaciju sa prijateljima .421 **. $p < 0.0$,
osjećaj pripadnosti školi 411 **. $p < 0.0$

kapacitet rezilijentnosti

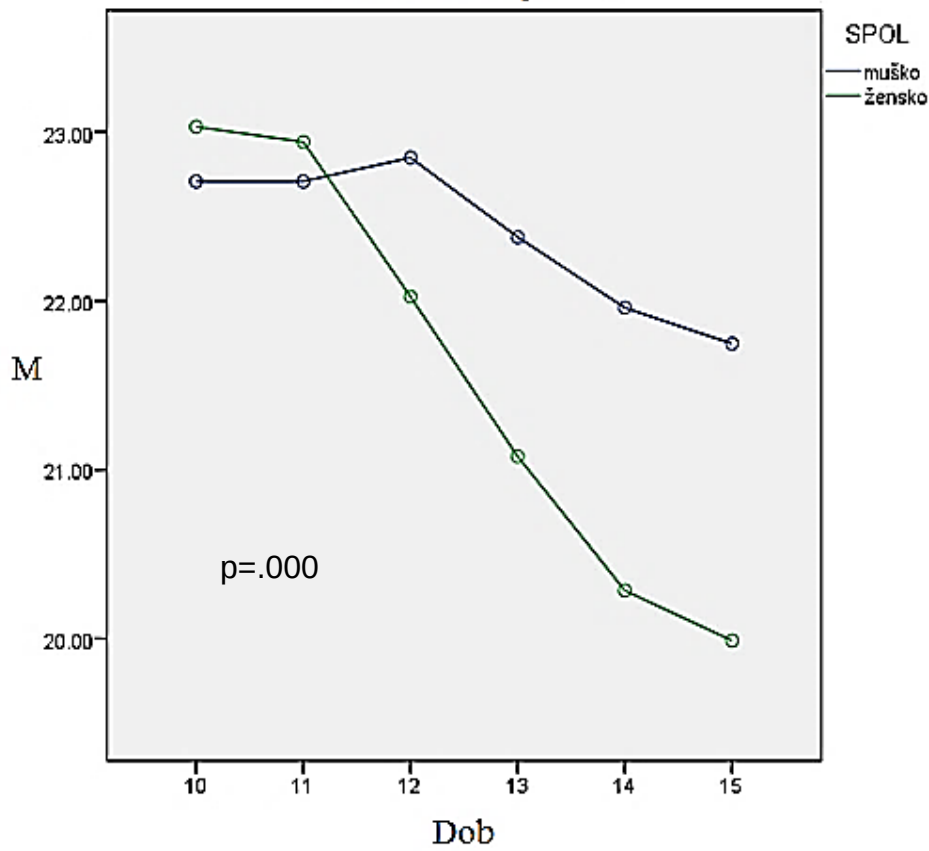
zdravlje

Adolescencija...novi načini uspostavljanja kontakta...

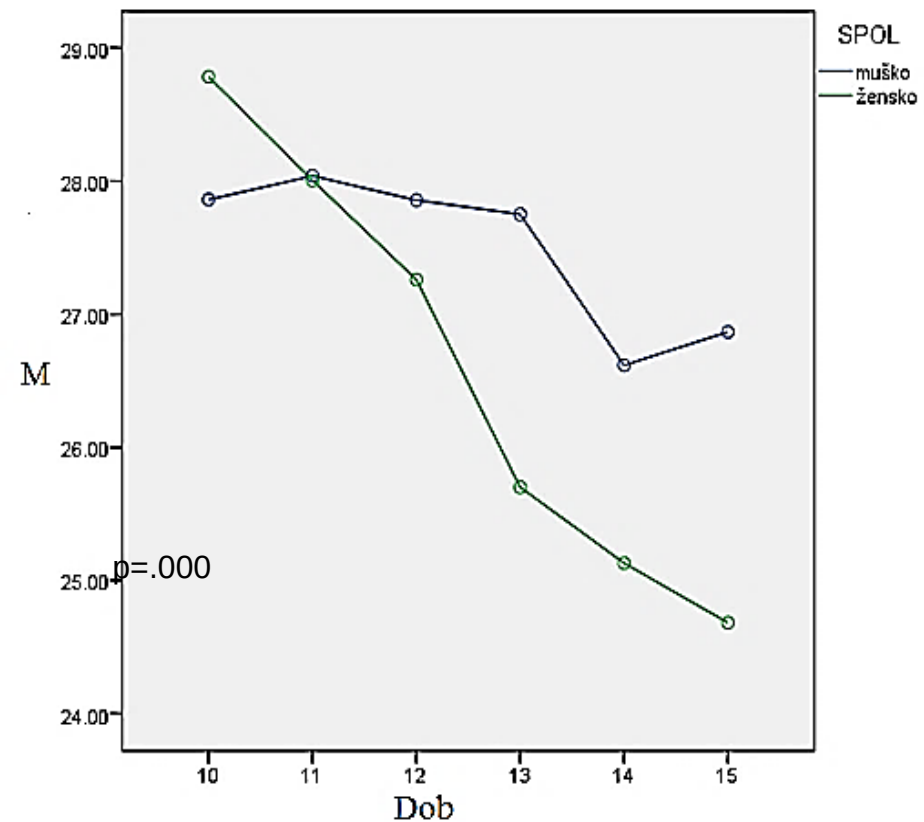
4) Analiza dimenzija zdravlja u relaciji sa kvalitetom života djece i mladih adolescenata

Fizičko zdravlje

$p=.000$

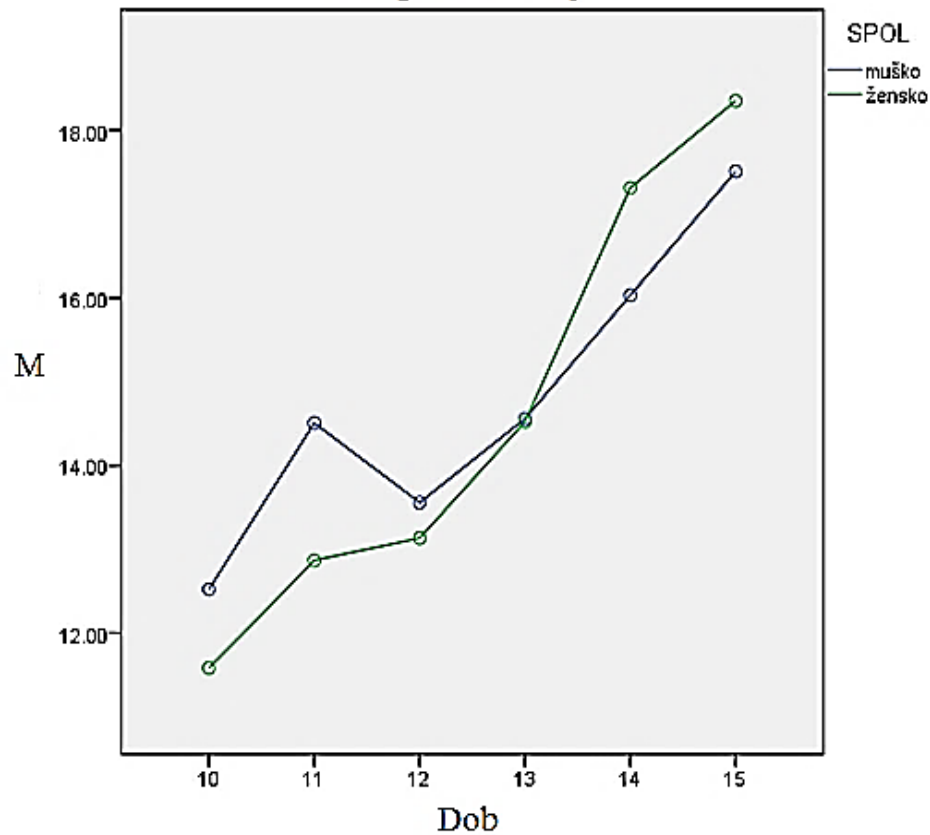
Psihološka dobrobit

$p=.000$

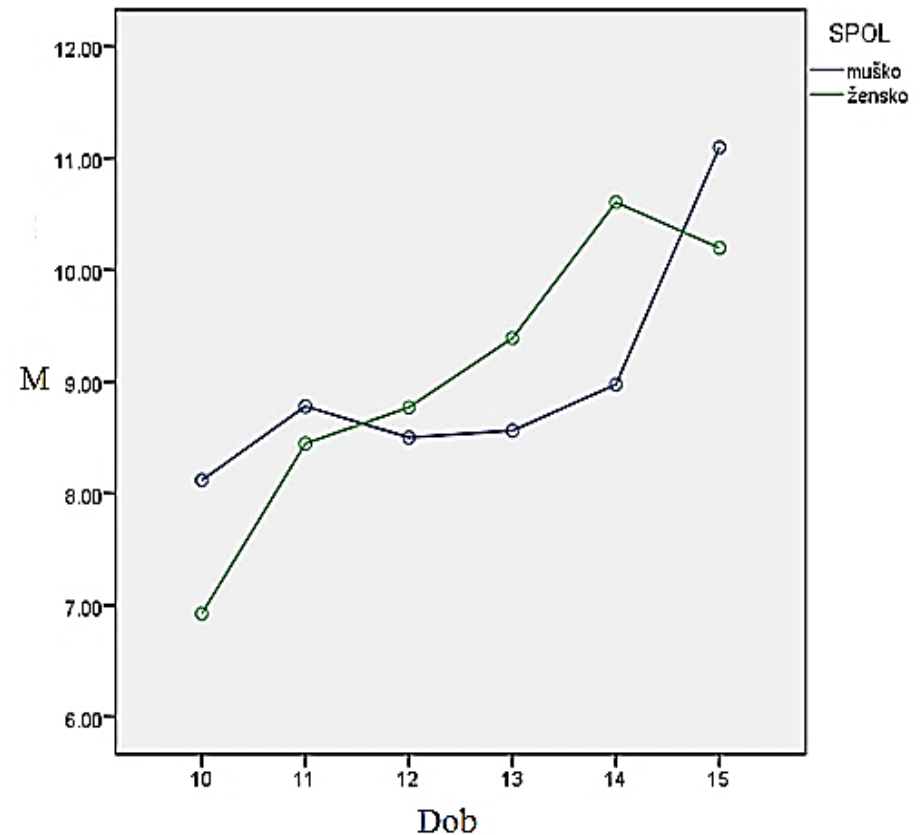

Neugodne emocije

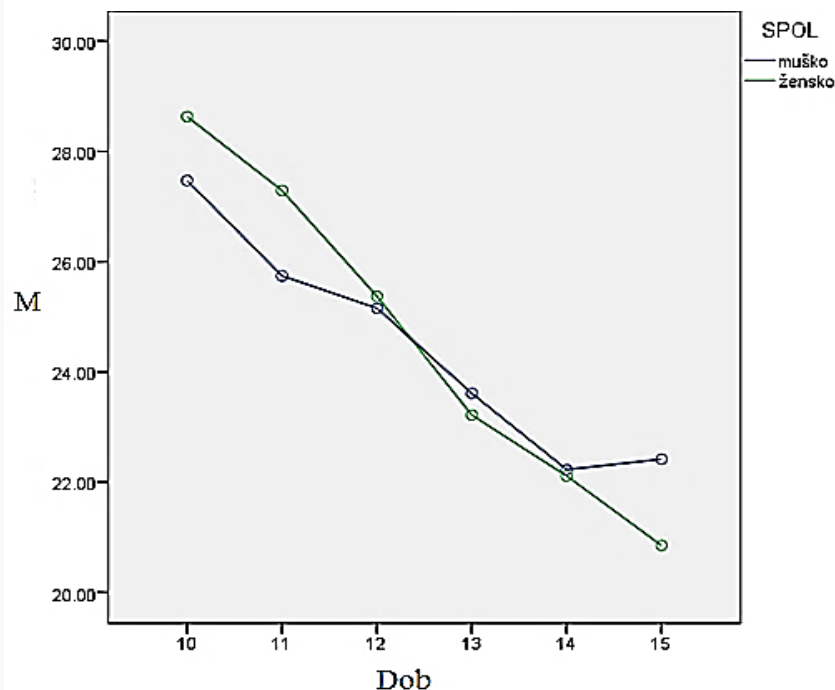
p=.000

Negativno samopoimanje

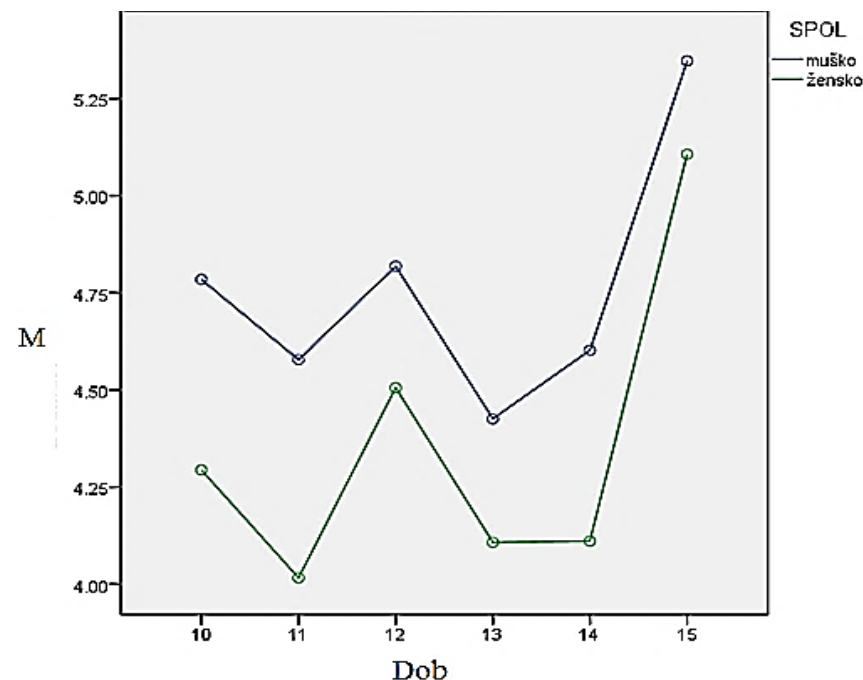

p=.000

Školsko okruženje

Međuvršnjačko nasilje

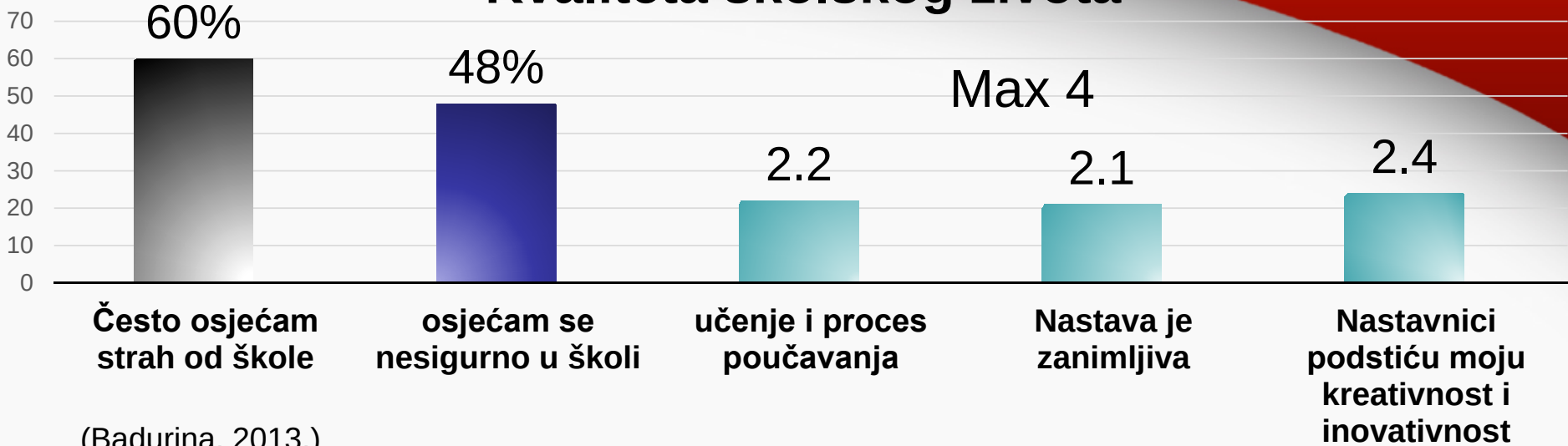

Podrška iz okruženja prilikom suočavanja sa 47.5 poteškoćama

Kvaliteta školskog života

Osjećam da pripadam svojoj školi.

		Sigurna privrž. M	Sigurna privrž. O	Sigurna privrž. P	školsko okruž	rezilijentost
Zdravlje djece i mlađ. adolescenata	Pears Correlation	.591**	.547**	.481**	.678**	.670**

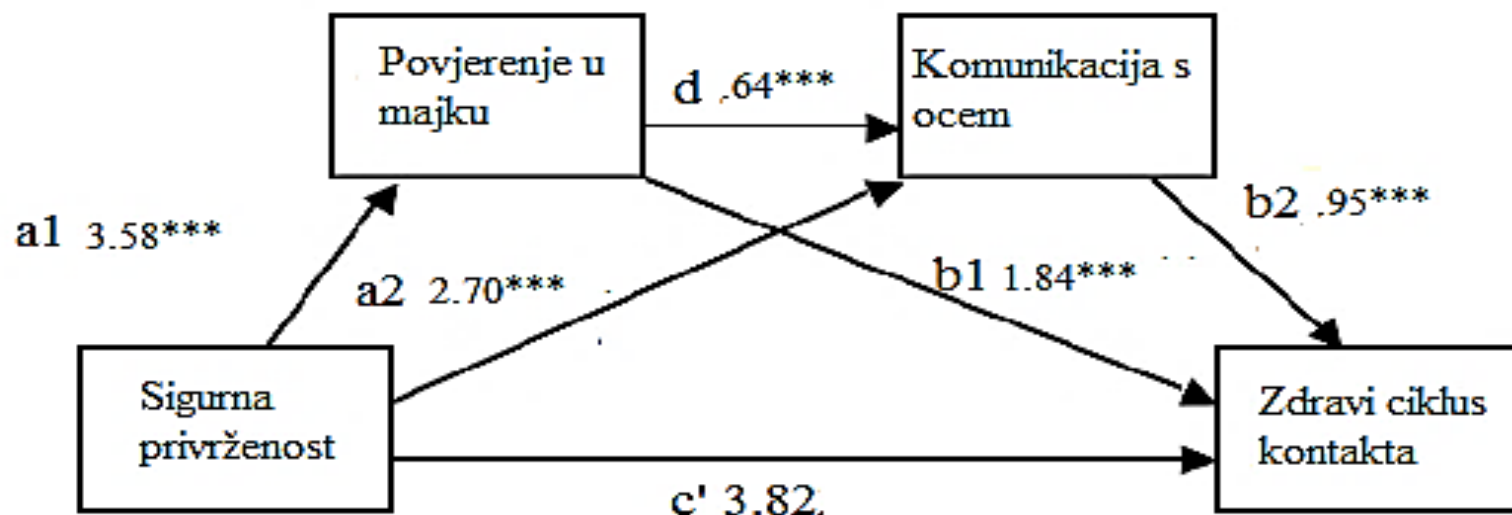
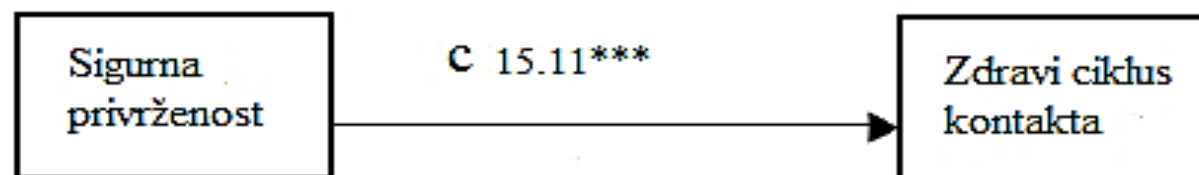
5) Analiza prediktora zdravlja

4. KORAK

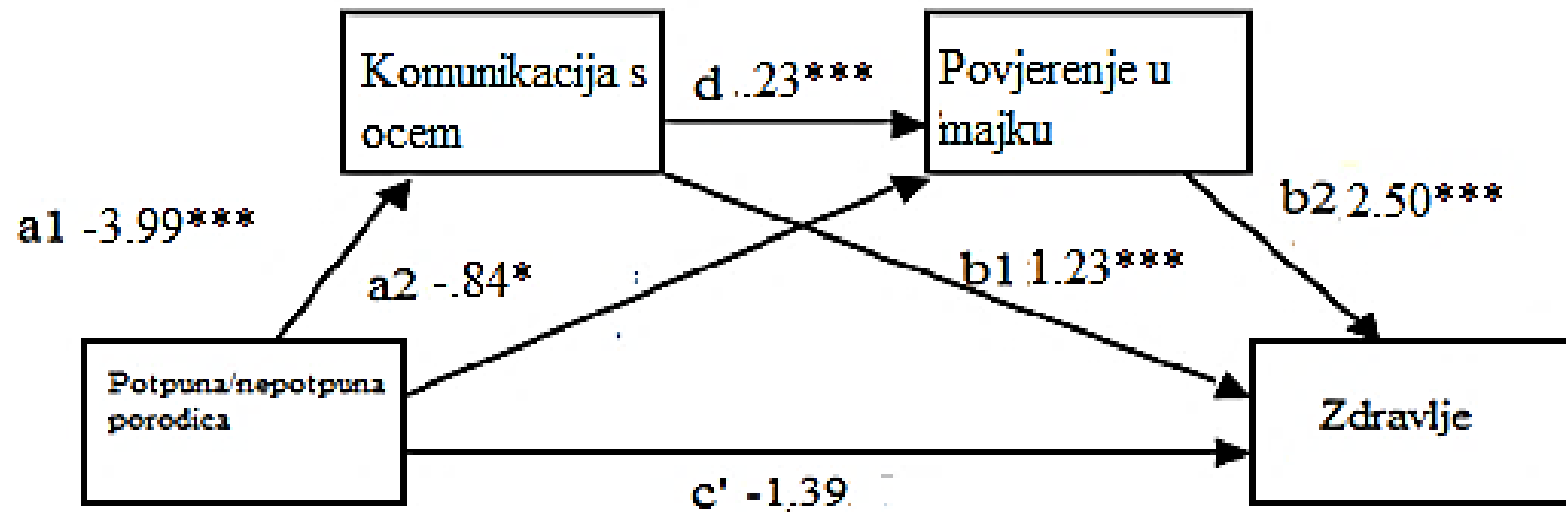
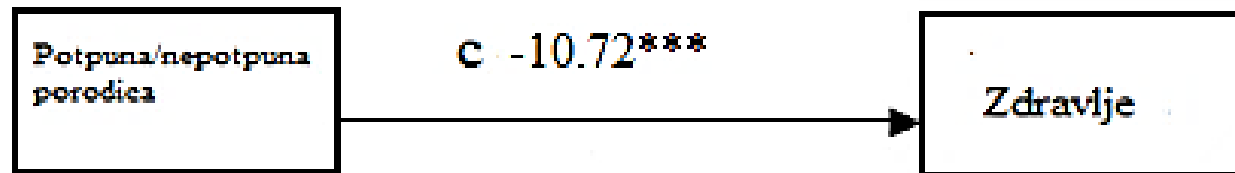
Dob	-.091**	-.262	-.086
Spol	-.084**	-.063	-.078
Uspjeh	.017	.115	.016
Vladanje	-.013	.048	-.013
Potpuna/nepotpuna porodica	.000	-.107	.000
Raseljeno/neraseljeno	-.046*	-.078	-.045
Sigurna privrženost	.011	.390	.004
Odbijajuća privrženost	-.030	-.292	-.016
Zaokupljena privrženost	-.044	-.113	-.024
Plašljiva privrženost	-.053	-.215	-.035
Komunikacija s majkom	-.102**	.526	-.051
Povjerenje u majku	.243**	.561	.130
Otuđenje od majke	-.065*	-.459	-.044
Komunikacija s ocem	.089**	.509	.046
Povjerenje u oca	.024	.497	.013
Otuđenje od oca	-.052	-.425	-.035
Komunikacija s prijateljima	.126**	.447	.056
Povjerenje u prijatelje	-.033	.403	-.015
Otuđenje od prijatelja	-.123**	-.377	-.097
Individualna rezilijentnost	.187**	.587	.123
Relaciona rezilijentnost	.172**	.639	.100
Osjećaj pripadnosti	.096**	.553	.064
	$R^2 = .616 (61.6\%)$	$\Delta R^2 = .064$	
	$F(22,1013) = 73.901, p = .000$		

Složeni medijacijski model u predviđanju kriterijske varijable-zdravlje

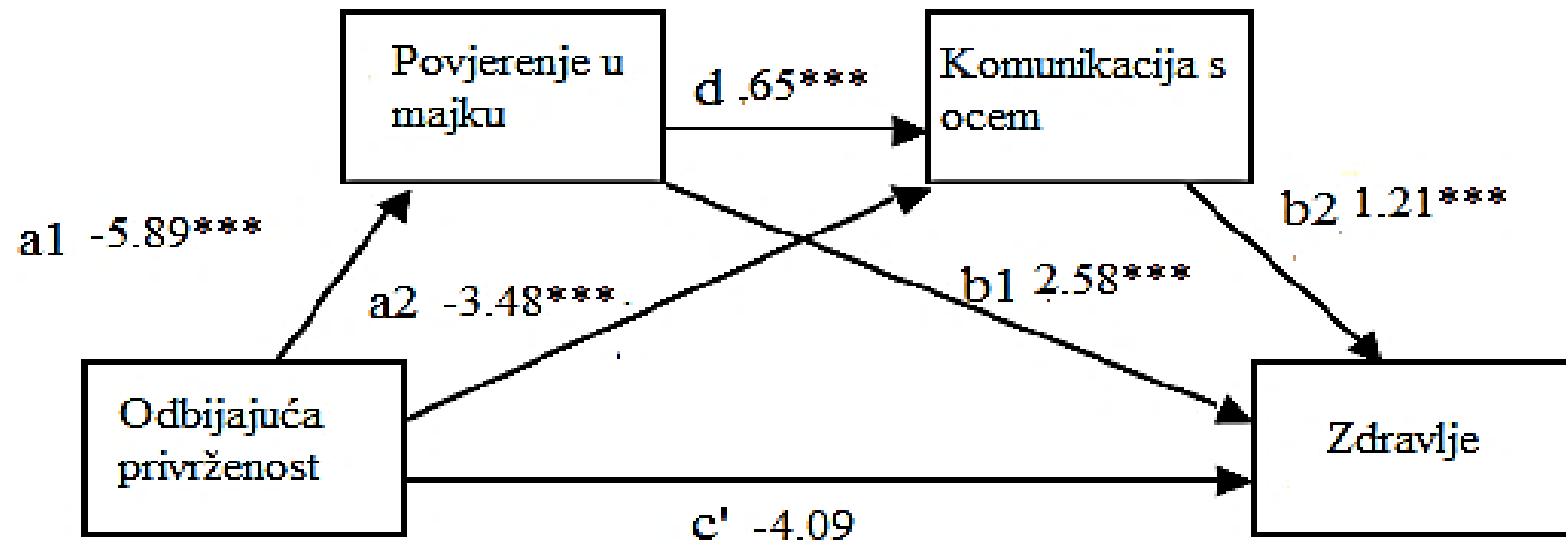
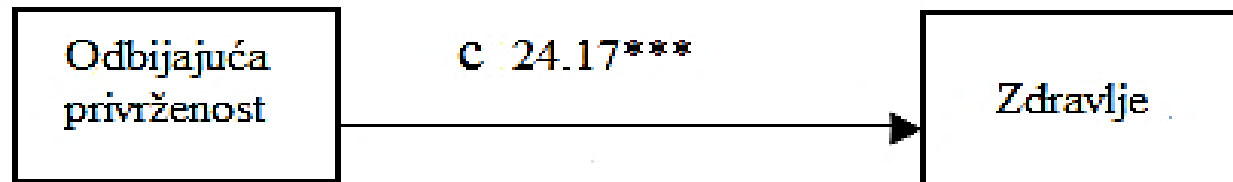
Sigurna privrženost

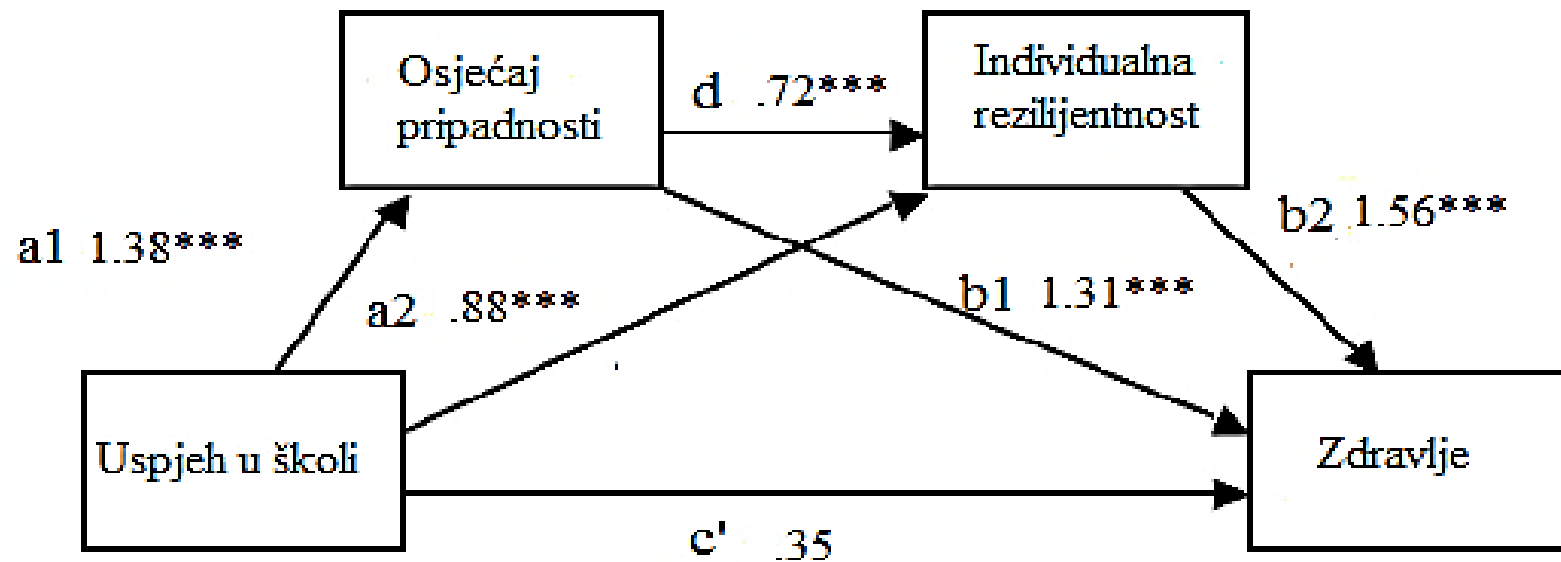
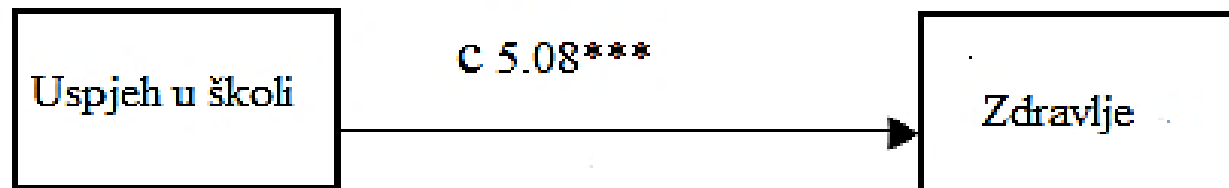
Potpuna/nepotpuna obitelj

Izbjegavajuća privrženost

Uspjeh u školi

5

ZAKLJUČCI

1) Utvrđena su četiri stila privrženosti.

Nisu utvrđene statistički značajne razlika u zastupljenosti stilova privrženosti **u odnosu na spol,**

- Uočena je tendencija **izbjegavajućeg stila privrženosti** kod mlađih adolescenata

- **Interaktivni ciklus kontakta ukazuje da su najčešći maladaptivni mehanizmi**

Izbegavajući stil privrženosti:

egotizam, projekcija, sa bazičnom introjekom (svijet je opasno mjesto za život).

2) **Sigurni stil privrženosti ostvaruje preko kvalitete privrženosti roditeljima (dualna privrženost)**

kroz aspekte:

- **povjerenja u majku** (osjećaj sigurnosti i povjerenja da će majka odgovoriti na potrebe djeteta-adolescenta) i
- **komunikacije sa ocem** (uzajamna i sinhronizirana komunikacija kao uslov jake emocionalne veze), te
- **kvaliteta privrženosti vršnjacima** kroz aspekte komunikacije sa prijateljima (povjerenje i osjećaj podrške)
- **Odrastanjem dolazi do redefiniranja kvalitete privrženosti roditeljima,**

Transfer sigurne privrženosti roditeljima postepeno se prenosi od roditelja **prema vršnjacima**, gdje vršnjaci preuzimaju ulogu **sigurne baze**.

3) Zaštitini faktori koji utiču na proces razvoja ukupnog kapaciteta rezilijentnosti su

- siguran stil privrženosti roditeljima
i vršnjacima,**
- aktivni hobiji,**
- aktivno bavljenje sportom,**
- isto mjesto boravka,**
- veći broj prijatelja**

4) Zaštitini faktori i zaštitni procesi zdravlja u relaciji sa kvalitetom života su:

Djeca (10,11,12),

**-sigurni stil pivrženosti roditeljima i vršnjacima,
isto mjesto življenja,**

- sibling,

- Osjećaj pripadnosti školi

- aktivni hobiji i

-aktivno se bavljenje sportom,

**Zaštitni procesi: razvijene sve tri dimenzije
rezilijentnosti**

6) **Najznačajni prediktori zdravog ciklusa kontakta koji vodi rastu i razvoju djeteta, to jeste pozitivnom polu zdravlja (59,2%), izdvojili su se:**

- **djeca** (sudionici uzrasta 10, 11 i 12 godina);
 - **dječaci;**
- **sigurna privrženost** koja se ostvaruje preko **kvalitete privrženosti roditeljima** kroz aspekte:
 - povjerenja u majku i komunikacija sa ocem,
 - te kvaliteta **privrženosti vršnjacima**
- **Razvijeni kapaciteti: Individualne, Relacione,**
 - **i Kontekstualne rezilijentnosti**

6) Značajni prediktori disfunkcionalnog ciklusa kontakta koji vodi negativnom polu zdravlja (35,9%), izdvojili su se:

- **mlađi adolescenti/adolescentkinje** (13, 14 i 15 godina),
 - slabiji akademski uspjeh **koji se ostvaruje preko nesigurne privrženosti školi** <individualne rez.
- **nesigurna privrženost roditeljima** koja se ostvaruje preko aspekta nepovjerenja u majku i otuđenja od oca;
 - **nesigurnu privrženost vršnjacima** kroz aspekte poteškoća u komunikaciji, nepovjerenja i otuđenja od prijatelja;
 - **nerazvijeni kapaciteti individualne i**
 - **relacione rezilijentnosti**
- ***Mlađi adolescenti - su vulnerabilniji za razvoj psihopatologije !***

➤ ...Analogno...

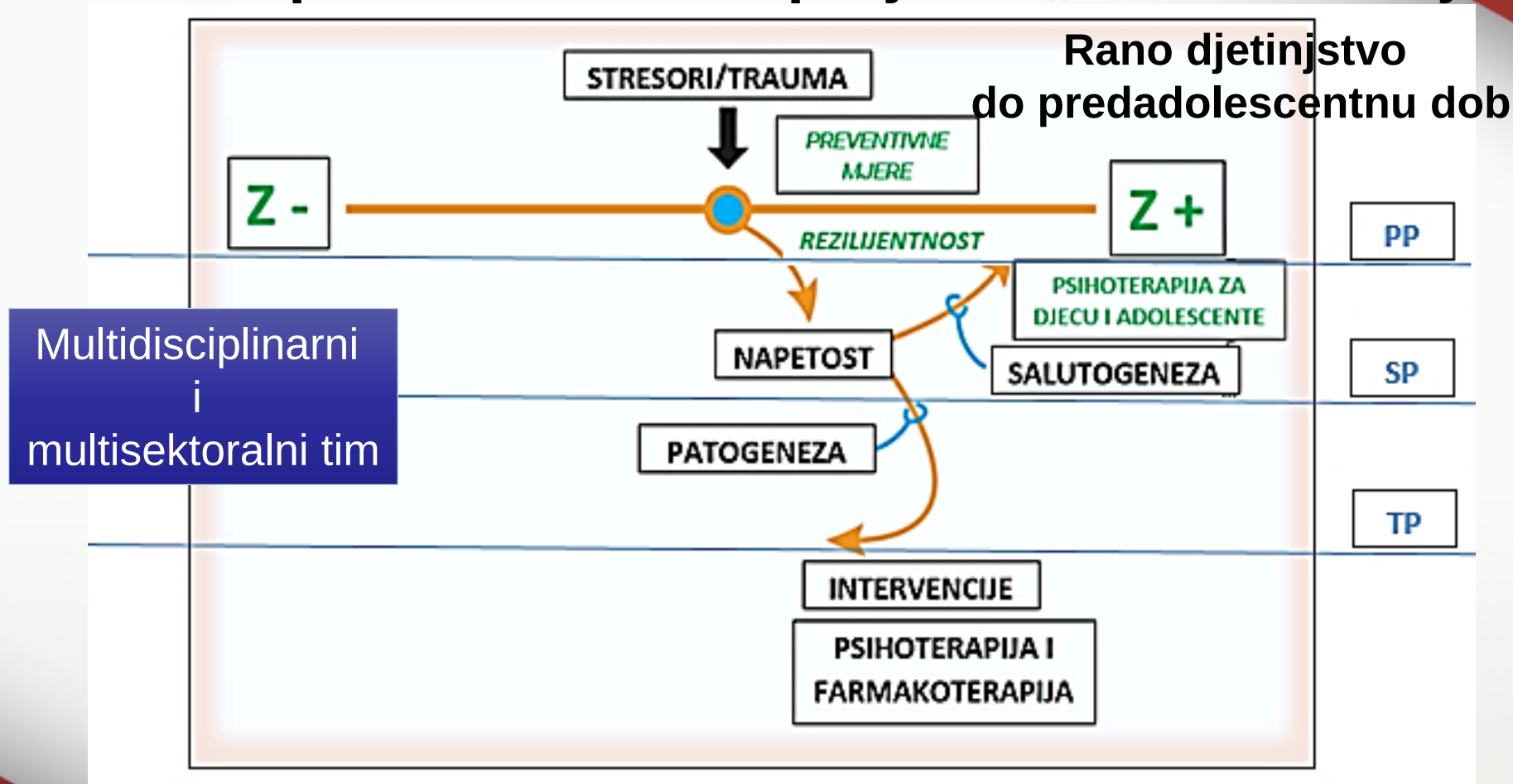
➤ U vremenu u kojem živimo, vremenu brzih promjena, **zdravlje i kvaliteta života u direktnoj su vezi** sa sposobnošću kreativne adaptivnosti kod djece i mlađih adolescenata, pa se tako ***rezilijentnost*** kao *vid zaštitnog procesa uspostavljanja zdravog kontakta*, na koju utječe sigurna privrženost, nameće kao **jedna od najvažnijih kompetencija** neophodnih za život u XXI stoljeću.

Sa naučnog aspekta, značajan doprinos je proširenje Bowlbijeve teorije privrženosti, uvodeći koncept rezilijentnosti, te identifikacija odrednica zdravlja

za preventivni Pilot projekat „Zdravi razvoj”

Predloženi model preventivnih programa u odgojno-obrazovnim i profesionalnim prostorima, PP-Primarni preventivni program, SP-sekundarni preventivni program, TP-Tercijalni preventivni program)
 (prilagođen prema modelu, Lindstrom, B., Eriksson, M., Wikstrom, P., 2014)

Pilot projekat „REZILIJENTNE ŠKOLE“

**Praktičan
doprinos**

Monitoring
i
evaluacija

**Eksperimentalna
grupa**

**Kontrolna
grupa**

Ne

**Skale
procjene**

Da

**Preventivne
Primarne
intervencije**

Istraživanje
Procjena
Intervencije
Supervizije
Edukacije

**Sekundarne i
tercijalne
intervencije**

**Skale
procjene**

Zdravlje

Sa učenicima uzrasta
10-12 i 13-15 godina
Grupa od 10-12 učenika
12 grupnih sesija
(sedmično 45 min.)

Deklaracija i konvencija o pravima djeteta

„Mislim da su ljudi mnogo u žurbi i puno nervozni. Mislim da postoji previše brige o nebitnim stvarima, a malo dobrih odnosa. Puno je stresa i svakim danom manje bitnih stvari. Puno ljudi misli da su djeci dali sve, ako imaju novac, ali ja mislim da se ljubav ne može kupiti. Učenici se puno brinu za ocjene i učenje, jer mislim da ih roditelji tjeraju, a ne da je to njihova želja”. Djevojčica, 14g

„Najveći izazov za mene je kada mi isključe internet na kompjuteru i počnu pričati kako to nije zdravo i kako ću nositi naočale zbog toga.“ Dječak 13g

*„S obzirom na to da je odrastanje vrlo bitno, smatram da nosi mnogo izazova, a o tome nam niko ne priča i ne priprema. Najveći izazov po meni je pronaći prave prijatelje i zajednički jezik sa roditeljima i nastavnicima. Ako imamo dovoljno podrške sve ostalo je manje važno i onda možemo odrasti”.
Djevojčica, 13g*

HVALA!

„UČENJE JE OTKRIĆE DA JE NEŠTO MOGUĆE.”
Frederick Perls